

(Amerikan Belgeleri İle)

ORTA DOĞU KOMUTANLIĞI'NDAN BAĞDAT PAKTI'NA

1951-1955*

Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU

1950-1960 arasında, Türk dış politikasında üç önemli gelişme olmuştur. Birincisi, 1952 Şubatı'nda Türkiye'nin NATO'ya üye olması; ikincisi, 1954-1959 arasında, NATO'nun, Türkiye ve Yunanistan'dan meydana gelen güneydoğu kanadını tahrip edip etkilerini günümüze kadar uzatan *Kıbrıs Sorunu* ve üçüncüsü de, 1955 Şubatı'nda imzalanan *Bağdat Paktı* ve bunu meydana getiren gelişmelerdir.

Bu üç gelişmeden birincisi ve ikincisi, Türk kamuoyunda *milli* nitelik kazandığı için, tartışmalar, bu iki konunun esası üzerinde değil, metodolojisi üzerinde olmuştur. Fakat *Bağdat Paktı* konusu böyle değildir. Bağdat Paktı, Türk kamuoyunda çok tartışılan ve hatta, kamuoyunda tepki ile karşılanan ve yararından fazla zararı söz konusu olan bir sorun olmuştur. Bu satırların yazarı da, işin başından itibaren, bu olumsuz görüşleri benimsemiştir.

Tabiatıyla, bu tartışmalar, eleştiriler ve tepkiler, ancak o zaman elde mevcut bilgiler çerçevesinde yapılmıştır. Son yıllarda, o döneme ait ve bu konu ile ilgili Amerikan belgelerinin yayınlanması ile, konu hemen tamamen açıklık kazanmış ve hatta diyebiliriz ki, o zamanki eleştirilerimizin ne kadar yerinde olduğu da bugün görülmüştür. Çünkü, Bağdat Paktı ve özellikle bu konuda, Türkiye'nin bir bakıma *liderliği* eline almış olması, o zamanlar da yazdığımız, söylediğimiz ve tahmin ettiğimiz gibi, Türkiye'nin, Arap âleminin kendi iç mücadele ve rekabetlerine bulaşmasına ve bunun sonucu olarak da Türkiye'nin Arap dünyası ile münasebetlerinin esaslı bir şekilde bozulmasına sebep olmuştur. Bu durumun etkileri de günümüze kadar devam etmiştir.

* XII. Türk Tarih Kongresi'nin "Çağdaş Türk Diplomasisinin 200 Yılı" Seksiyonunda (VII. Seksiyon) 14 Eylül 1994 günü sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Konu hakkındaki açıklamalarımızı iki ana kaynağa dayandıracamız.

Bunlardan biri, *Foreign Relations of the United States, 1951, Volume V: The Near East and Africa* (Washington, D.C., Department of State Publication No. 9114, 1982)dir. Bu kaynağın, 155-267 nci sayfalarında yer alan belgeler, Orta Doğu Komutanlığı tasarısına ait olup, Haziran 1951-Aralık 1951 dönemini kapsamaktadır.

İkinci kaynak ise, yine Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın belgeleri olup, *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Volume IX: The Near And Middle East, Part 1* (Washington, D.C., Department of State Publication No. 9447, 1986) adını taşımaktadır. Bu ikinci kaynağın 3-567 nci sayfalarında yer alan belgeler ise, Orta Doğu Komutanlığı tasarısının 1955 Şubatı'nda *Bağdat Paktı*'na nasıl dönüştüğünün, tâbir caizse, macerasına ait bulunmaktadır.

1. Bağdat Paktı'nın Aşamaları

Belirttiğimiz gibi, Orta Doğu Komutanlığı tasarısı, bir takım aşamalardan geçerek Bağdat Paktı haline gelmiştir. 1951 yazında başlayan gelişmeler, kademe kademe, 1955 Şubatı'nda, Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı'nın imzası ile sonuçlanmıştır. 1951 Haziranı ile 1955 Şubatı arasındaki gelişmelerin başlıca aşamalarını şu şekilde tesbit etmekteyiz:

A) *Orta Doğu Komutanlığı* (Middle East Command-MEC): Ayrıntılarını biraz aşağıda belirteceğimiz bu bölgesel savunma tasarısı, 1951 Haziranı'nda oluşmaya başlamış ve bir askerî örgütlenme sistemi olarak, 1952 Haziranı'na kadar devam etmiştir.

B) *Orta Doğu Savunma Örgütü* (Middle East Defense Organization-MEDO): 1952 Haziranı'ndan itibaren, "Komutanlık" şeklindeki "askerî karargâh sistemi", adını ve niteliğini değiştirerek, bir bölgesel savunma sistemi tasarısına dönüştürülmüş ve *Orta Doğu Savunma Örgütü* adını almıştır. Bundan sonra, diplomatik müzakereler ve tartışmalar, hep bu bölgesel savunma tasarısı üzerinde cereyan etmiştir.

C) *Kuzey Seddi* (Northern Tier): Karşılaşılan çeşitli güçlükler dolayısıyla, Amerika Dışişleri Bakanı *John Foster Dulles*, 1953 Mayısı'nda bölgeye ve bu arada Türkiye'ye yaptığı ziyaretlerden sonra, Arap ülkelerini bir süre için dışarda bırakan ve Orta Doğu'nun Arap olmayan kuzey kuşağına, yani

Türkiye, İran ve Pakistan gibi ülkelere dayanan yeni bir savunma sistemi konseptini benimsemiştir ki, kendisi buna *Kuzey Seddi* (Northern Tier) demiştir.

D) *Bağdat Paktı* (Baghdad Pact): Ne var ki, yine ileride açıklayacağımız sebeplerle, Kuzey Seddi'nin de gerçekleşmesi, çeşitli güçlüklerle karşılaşmış ve 1954 Ekimi'nden itibaren Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı gelişmeleri ortaya çıkararak, bu dönem de 1955 Şubatı'nda sonuçlanmıştır.

Bu gelişmeleri, mümkün olduğunca ana çizgileri ile açıklamaya çalıştım.

2. Orta Doğu Komutanlığı (Middle East Command-MEC)

Önce şunu belirtelim ki, Orta Doğu'da bir savunma sistemi kurma fikrinin kaynağı, Doğu-Batı mücadelesi olmakla beraber, onun kadar, belki de ondan daha ağırlıklı faktör, İngiltere'nin bölgeden ve özellikle Süveyş Kanalı'ndan çıkmak istemeyişidir.

İngiltere, Mısır'ı 1882'de işgal etmişti. 1914 Aralık ayında da, Mısır üzerinde himaye tesis etmişti. Osmanlı Devleti'nin Kanal Cephesi'ni açması üzerine de buraya asker yığmıştı. Savaştan sonra İngiltere Mısır'a, 1922'de, sözde bağımsızlık vermekle beraber, buradan askerini çekmemiş ve bu konudaki müzakereler de 1936'ya kadar devam etmişti. Sonunda 26 Ağustos 1936'da imzalanan bir anlaşma ile¹, Mısır'dan çekilmeyi iki şartla kabul etti: 1) İngiltere ile Mısır arasında ittifak bağları kuruluyordu. Yani Mısır bir saldırıya uğrarsa, İngiltere Mısır'a tekrar asker sokabilecekti. 2) Süveyş Kanalı'nda, İngiltere'nin belirli miktarda kara ve hava kuvveti bulunacaktı. Nitekim, 1940 Haziranı'nda İtalya 2. Dünya Savaşı'na katılıp, Libya'dan Mısır'a karşı saldırıya geçince, İngiltere Mısır'a 200 bin kişilik bir kuvvet sevk etmiş ve bu suretle 1943 yazına kadar sürecek olan Kuzey Afrika muharebeleri başlamıştı.

¹ Bu anlaşmanın metni: Walter C. Langsam, *Documents and Readings in the History of Europe since 1918*, New York, Lippincott, 1951; p. 364-369; J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II: 1914-1956, Princeton, N.J. D. van Nostrand and Co.Inc., 1956, p. 205-211; Stephen Heald, *Documents on International Affairs*, 1936, London, Oxford University Press, 1937, p. 478-492; Claude-Albert Colliard, *Droit International et Histoire Diplomatique- Documents Choisis*, Paris, Domat-Montchrestien, 1950, p. 545-553.

Savaşın hemen sona ermesinden itibaren Mısır hükümeti, İngiltere'den, savaş sona erdiğine göre, Mısır'daki kuvvetlerini geri çekmesini istedi. 1945 yılı sonlarında başlayan İngiliz-Mısır görüşmeleri, çeşitli krizlerden geçerek, 1954 Ekimi'ne kadar sürecektir. Görüşmelerin bu kadar uzamasının ve krizlerin sebebi, savaştan sonra Doğu-Batı mücadelesinin başlaması ve 1946-1947 yıllarında Sovyet Rusya'nın İran, Türkiye ve Yunanistan'ı kendi kontrolü altına almak suretiyle güneye, Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya sarmak istemesidir. Bu durumda İngiltere, Mısır ve özellikle Süveyş gibi stratejik noktalardan çekilmeyi tehlikeli buldu ve Süveyş'te kalmanın yollarını aramaya başladı. Mısır ise, İngiltere'nin hem Mısır topraklarından ve hem de Süveyş'ten çekilmesini istiyordu. İşin gerçeği şuydu ki, İngiltere, esasında Orta Doğu'dan çekilmek istemiyordu.

1948-1949 Arap-İsrail savaşı, Orta Doğu'ya yeni bir mücadele unsuru getirdi. Araplarla Yahudiler arasındaki mücadele ve Arapların, yeni kurulan İsrail devletini ortadan kaldırmak istemeleri, bölgede yeni bir çatışma ve huzursuzluk unsuru ortaya çıkarınca, İngiltere'nin Orta Doğu'dan çıkmama niyeti daha da pekişti.

İngiltere, bu yeni gelişmede kendisine destek de buldu. İsrail devletinin kuruluşu, esasında, Amerika'nın eseri idi ve şimdi, İsrail dolayısıyla Amerika da Orta Doğu'ya yakın bir ilgi duymaya başladı. Onun içindir ki, bu yıllarda, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda, Amerika'nın yeni Orta Doğu politikası için tartışmalar ve arayışlar başlamıştır. Bunun sonucu olarak da, 1948-1949 birinci Arap-İsrail savaşı sonunda, Amerika, İngiltere ve İngiltere gibi tekrar Orta Doğu'ya girmek isteyen Fransa, bundan sonraki bir Arap-İsrail çatışmasını önlemek amacı ile, 25 Mayıs 1950 de bir deklârasyon yayınlıyarak², Orta Doğu ülkelerine silâh ambargosu uygulama kararı aldılar. Bu kararın tam olarak uygulanabildiği söylenemezse de, üç devletin bu ortak hareketinin önemi, şimdi Orta Doğu'nun kaderi ile yakından ilgilenmeye başlamalarıydı.. Tabii, burada asıl önemli olan, şimdi Amerika'nın da Orta Doğu'ya

² Deklârasyonun metni: John Morton Moore (Ed.), *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III: *Documents*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1974, p. 575; Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, vol. II, p. 308-309; Arthur N. Schlesinger Jr., (Ed.), *The Dynamics of World Power- A Documentary History of the United States Policy, 1945-1973*, Vol. V, p. 390-391; *Keesing's Contemporary Archives, 1948-1950*, p. 10745.

yönelmeydi. İşte İngiltere için, Süveyş ve Orta Doğu bölgesindeki varlığını sürdürmek bakımından bulunmaz fırsat buydu.

1945 sonundan beri sürmekte olan İngiliz-Mısır görüşmelerinin, Süveyş yüzünden, 1949'dan sonra çıkmaza girmesi, İngiltere'ye, bu yeni gelişmeden yararlanma fırsatını verdi.

İngiltere ile Amerika arasında, İngiltere'nin Süveyş'te kalmasını sağlayacak bir formül olarak, *Orta Doğu Komutanlığı* adı ile, Süveyş'te bir müttefik karargâhı kurma fikrinin, 1951 Haziranı'ndan itibaren oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmalar sırasında, Türkiye'nin de bu işin içine sokulması fikri ortaya çıkmıştır. Çünkü, sadece bu üç *Batılı* devletin bu tasarıya teşebbüs etmesi, elbette ki Mısır'da "Batı emperyalizmi" izlenimi uyandıracaktı. Halbuki Türkiye, hem bir Müslüman ülke, hem bir Orta Doğu ülkesi, hem bölgede stratejik bir konuma sahip ve hem de Batı taraftarıydı ve bu sırada NATO'ya girmeye çalışıyordu. Kısacası, bölgede askerî bir sistemin kurulmasında, "olmazsa olmaz", *sine qua non* niteliğe sahip bir devletti.

Gerçekten bu sırada Türkiye, 1945'ten, hatta 1943'ten beri, üzerindeki Sovyet baskısına karşı bir güvenlik ve bir denge unsuru aramaktaydı ve 1949'da NATO'nun kurulduğu andan itibaren de, bu kollektif ittifak sistemine katılmak için çaba harcıyordu. Lâkin, Belçika, Hollanda, Danimarka ve Lüksemburg gibi NATO'nun küçük üyeleri, Türkiye'nin NATO'ya alınmasının, Sovyet Rusya'nın saldırganlığını tahrik edeceğini ve bir savaşa sebep olacağını ileri sürerek, Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkmışlardı. Fakat Türkiye için ve hatta Amerika için, bu küçük üyelerin değil, asıl İngiltere'nin, Türkiye'nin üyeliğine itirazı ciddi sorun olmuştu. Anlaşılmıştı ki, İngiltere Orta Doğu'dan çıkmak niyetinde değildir ve bunun için de Türkiye'ye dayanmak istemektedir. Bu durum, Türk-İngiliz münasebetlerine ciddi bir soğukluk getirdi.

Fakat, 1951 Haziranı'ndan itibaren Orta Doğu Komutanlığı tasarısının ortaya çıkması üzerine, İngiltere, Türkiye'ye karşı başka bir yola başvurdu. İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison (İşçi Partisi), 3 Temmuz 1951 de, Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'ye bir memorandum göndererek, Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemek hususunda bir "paket anlaşma" ("package deal") teklif etti. Buna göre, İngiltere, NATO üyeliği konusunda Türkiye'ye destek verecek, fakat buna karşılık Türkiye de, Amerika, İngiltere ve Fransa ile birlikte, bölgede bir Müttefik komutanlığı ("an integrated al-

lied command") kurulmasına katılacaktı. Türkiye, İngiltere'nin bu pazarlığını aynen kabul etmiştir. Fakat, buna rağmen, Türkiye'ye güvenmediği anlaşılan İngiltere, Amerika'ya başvurup, "gerektiğinde" ("if necessary"), Amerika'nın da Türkiye'ye baskı yapmasını ("pressuring Turkey along this line") istemiştir³.

Herbert Morrison, 18 Temmuz 1951 günü Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada da, "*Türkiye'nin Orta Doğu'nun savunmasında kendisine düşen rolü oynaması üzerinde hassasiyetle duruyoruz. Türk Hükümeti de bu görüşü paylaşmaktadır*" diyordu⁴.

İşin Türkiye tarafı bu şekilde çözümlendikten sonra, Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye, 13 Ekim 1951 günü Mısır hükümetine verdikleri bir ortak notada⁵, ilk defa olarak, *Orta Doğu Komutanlığı* tasarısını Mısır'a teklif ettiler. Nota 10 esas madde ile 4 maddelik bir "Teknik Ek"ten ibaretti. Nota'nın 1. maddesinde, tasarının amacı olarak, "bölgenin savunulması" ("defense of the area") gösterilmekteydi. 7. maddeye göre de, *diğer devletlerin katkıları ile eşit olmak üzere*, Mısır, gerekli stratejik savunma kolaylıklarını, yani kara ve hava üsleri, ulaşım sistemleri ile limanlarını O.D.K. emrine verecekti. Teknik Ek'in 4. maddesine göre de, Mısır bu Komutanlığa katılmayı kabul ettiği takdirde, Süveyş Kanalı *resmen* Mısır'a verilmekle beraber, burası "Müttefik Karargâhı" olacaktı. Tabii Mısır da bu Karargâh'ın üyesi idi.

Bu tarihe kadar yapılan İngiliz-Mısır görüşmelerinde, İngiltere, Mısır topraklarındaki bütün askerini çekmeyi prensip olarak kabul etmiş, fakat Süveyş'ten çıkmaya yanaşmamıştı. Şimdi, O.D.K. tasarısı bu atmosferde teklif ediliyordu. Çok âmiyâne bir deyim buraya kullanmak zorundayız: İngiltere, Ali'nin külâhını Veli'ye geçirip amacına ulaşmak istiyordu. Tabii Mısır bunu görmezlikten gelemezdi. Bu sebeple, 17 Ekim'de yayınladığı bir deklârasyonla⁶, teklifin emperyalist niteliğini vurgulayarak reddetti. Mısır'a göre, topraklarında İngiliz "işgal" kuvvetleri bulunduğu sürece, bu çeşit teklifleri kabul edemezdi. Gerçekten, Mısır, İngiltere'yi Süveyş'ten çıkarmaya çalışırken,

³ *Foreign Relations of the United States, 1951*, p. 155, Editorial Note.

⁴ Dr. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1972. s. 45.

⁵ Nota'nın metni: *Foreign Relations of the United States 1951*, p. 20-9210; *American Foreign Policy, 1950-1955, Basic Documents*, Washington D.C., Department of State Publication No. 6646, 1957, p. 2180-2182.

⁶ Deklârasyonun metni: *American Foreign Policy 1950-1955*, Vol. II, p. 2182-2183.

şimdi kendisine, dört yabancı devletin yerleşmesi, yani Süveyş'in bir bakıma enternasyonalize edilmesi teklif ediliyordu.

Türkiye'nin bu sıradaki tutumu da ilginçtir. 13 Ekim'de ortak notanın Mısır'a verilmesi üzerine, Türk Dışişleri Bakanlığı, yayınladığı bildirimde, Türk hükümetinin bu teşebbüse katılmasının gerekçelerini açıklarken, Süveyş'in dünya barışı bakımından önemi üzerinde durularak, Kahire'deki Türk büyükelçisinin de, teklifi kabul etmesi için Mısır hükümetine dostane tavsiyelerde bulunduğu belirtilmekteydi⁷.

Bu bildirimdeki ifadelerin samimiyetine inanmak, bize güç gelmektedir. Çünkü, bu sırada, Türkiye, bir yandan Orta Doğu ülkeleri ile "iyi" münasebetlere sahip olmaya önem verirken, esas çabasını da Batı ittifakına yöneltmiş bulunmaktaydı. Bu sebeple, İngiltere'nin Süveyş'te kalıp kalmaması, Türkiye'yi herhalde yakından ilgilendiren bir konu değildi. Kaldı ki, bu sırada Türkiye'nin, Batının ve özellikle İngiltere'nin, Orta Doğu kombinezonlarına bulaşmak istediğine dair herhangi bir işaret de mevcut değildir. Nitekim, Mısır'a notanın verilmesinden bir hafta önce, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda hazırlanan bir raporda⁸, O.D.K.nın başına bir İngilizin getirilmesini Türkiye'nin kabul etmeyeceği belirtilmekteydi. Ayrıca, bundan sonraki gelişmelerde de görüleceği gibi, Türkiye O.D.K. gelişmelerine, başlangıçta bir hayli ilgisiz kalmaya çalışmıştır. Ancak 1952 Ekimi'ndedir ki, Orta Doğu savunma sistemi tasarısına aktif olarak katılmaya başlamıştır. Fakat ne olursa olsun, Türkiye'nin bu teşebbüse katılması, kendisinin, Arap dünyasında, Batı'nın bir "âleti" olarak görünmesine sebep olmuştur. Çünkü, Mısır'ın O.D.K. teklifini reddi, bütün Arap dünyasında büyük destek gördü.

Mısır'ın reddine rağmen, İngiltere ve batıların gerilemek niyetinde olmadıkları görülmektedir. Zira, dört devlet tarafından 10 Kasım 1951'de yayınlanan ve *O.D.K. Konusunda Temel İlkeler* (Guiding Principles of the Proposed MEC) başlığını taşıyan 11 maddelik bir deklârasyonda⁹, O.D.K. tasarısına devam edileceği, çünkü, bunun hür dünyanın savunması için gerekli olduğu, buna bütün bölge ülkelerinin eşit olarak katılacakları ve bu kurulacak örgütün, bölgenin kendi iç sorunlarına karışmayacağı söylenmekteydi.

⁷ Bak. Kürkcüoğlu, *adı geçen eser*, s. 45-46.

⁸ Raporun metni: *Foreign Relations of the United States 1951*, p. 203-205.

⁹ Deklârasyon'un metni: *American Foreign Policy 1950-1955*, Vol. II, p. 2183-2185.

İngiltere O.D.K. konusunda o kadar acele etmekteydi ki, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 7-9 Ocak 1952 günlerinde Washington'u ziyaret ederek, Amerikalı meslektaşları ile bu konuyu ele aldılar. Onlar gelmeden önce, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda, O.D.K. konusunda gizli bir rapor hazırlanmıştır¹⁰. Bu raporda şu görüşlere yer verilmekteydi: 1) O.D.K.na, başta Mısır olmak üzere bütün Arap ülkeleri katılmalıdır. 2) Eğer Amerika, Türkiye'nin O.D.K.nda aktif bir rol oynamasını istiyorsa, bu konuda Türkiye'nin görüşlerini gözönünde tutmak zorundadır. 3) Türkiye, NATO'ya tam anlamı ile entegre olmadıkça, yani SHAPE'deki durumu kesinleşinceye kadar O.D.K.'na katılmak istemeyecektir. 4) O.D.K. 1952 Mart veya Nisanı'nda gerçekleşebilir. (Amerikan belgelerinde, bu iyimserliği destekleyen bir kanıt rastlamadık). 5) O.D.K., NATO'dan tamamen ayrı bir örgütlenme olmalıdır. 6) Amerika, O.D.K.na asker veremez. Ancak kurmay düzeyde plânlamaya katılabilir.

Amerika'nın bu görüşleri, İngilizlerle 7-9 Ocak 1952 günlerinde yapılan görüşmelerde, İngilizlerin görüşlerinin çoğunluğu ile ters düştü¹¹. İlk söz alan Churchill, önce şu noktaları belirtmiştir: 1) İngiltere, Süveyş Kanalı'nda kalmak ve Kanal'ı milletlerarası ticarete açık tutmak istemekle, milletlerarası bir görevi yerine getirmektedir. İngiliz kuvvetlerinin Süveyş'te bulunmasının, İngiltere'nin emperyalist çıkarları ile bir ilgisi yoktur. 2) Amerika, Fransa ve Türkiye de, Süveyş bölgesine asker gönderirlerse, böyle bir birleşik cephe karşısında, Mısır İngiltere ile müzakerelerinde dayatamaz ve "makul bir tutum" ("reasonable attitude") almak zorunda kalır. Churchill, "sembolik" dediği bu kuvvetler konusunda, Amerika için bir tugaylık bir kuvveti zikretmiştir. Herhalde diğerlerinininki de bundan aşağı olmayacaktı. 3) O.D.K.nın başına bir İngiliz getirilmelidir ve O.D.K. ile NATO arasında bir bağlantı kurulmalıdır.

Dışişleri Bakanı Dean Acheson, İngilizlerin bu tekliflerine karşı çıkarak, bir defa, Süveyş'e asker göndermelerinin söz konusu olamayacağını, ikinciside, O.D.K.nın NATO'dan tamamen ayrı olması gerektiğini bildirmiştir.

¹⁰ Raporun metni: *Foreign Relations of the United States, 1952-1954*, Vol. IX, Part 1, p. 168-170. Bundan sonraki açıklamalarımız, aksi belirtilmedikçe, bu kaynağa dayanacağından, kaynağın adını zikretmeyip, sadece sayfa numaralarını zikretmekle yetineceğiz.

¹¹ Görüşmelerin tutanağı, p. 171-176.

Bu arada, görüşmelere katılan İngiltere Genelkurmay Başkanı Mareşal Slim de söz alarak, O.D.K. ile Napoli karargâhı arasında bir bağ olmak üzere, bir *Türk Cephesi Komutanlığı* kurulmasını teklif etmiş ise de, Amerika Genelkurmay Başkanı General Omar Bradley de, bu teklife şiddetle karşı çıkmıştır. Yani, İngiltere, Türkiye'yi yine NATO'dan ayırıp, kendi kontrolü altına sokacak formüller peşindeydi.

Bu görüşmelerde, her iki taraf, Mart 1952'de Lizbon'da yapılacak NATO Konseyi toplantısından sonra, Londra'da, O.D.K.nın kuruluş toplantısının yapılmasında mutabık kalmışlardır.

Vaşington görüşmelerinden sonra, İngiltere'nin, O.D.K. kurulması konusunda daha da acele ettiği görülmektedir. İngiltere tarafından 31 Ocak 1952'de Vaşington'a iki muhtura verilmiştir. Birincisinde¹², Arap ülkelerinin, konunun ciddiyetini anlamaları için, O.D.K.nın bir an önce harekete geçirilmesi ve Mart 1952'deki Lizbon toplantısından sonra, bu konuda Londra'da bir kuruluş toplantısı yapılması gerektiği belirtiliyor ve Türkiye'nin kuruluştan, Lizbon toplantısından sonra haberdar edilmesi isteniyordu. Amerika bu ikinci noktaya itiraz edince, Türkiye'nin, durumdan, Lizbon toplantısından önce haberdar edilmesi kararlaştırılmıştır. Yani İngiltere, Türkiye'ye ikinci sınıf devlet muamelesi yapmaya çalışıyordu.

İkinci muhtura ise¹³, *Orta Doğu Komutanlığı* başlığını taşımakta ve Mısır'ın şimdilik katılmaması karşısında, Komutanlık karargâhının Kıbrıs'ta kurulmasını, şimdilik Komutanlık emrine kuvvet verilmeyip, danışma, eğitim ve plânlama ile yetinilmesini, fakat bu arada da NATO ile de uyum sağlamsını teklif etmekteydi.

Şubat 1952'den itibaren, O.D.K. konusundaki İngiliz-Amerikan görüşmelerinin esas itibarıyla Türkiye üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Amerika, Mart'ta Londra'da yapılacak kuruluş toplantısından sonra Türkiye'nin durumdan haberdar edilmesi hususundaki İngiliz teklifine şiddetle karşı çıkmıştır. Özellikle, Ankara Büyükelçisi George McGhee, 5 Şubat'ta Vaşington'a gönderdiği telgrafta¹⁴, Türklerin, gerek hükümet çevrelerinde, gerek özel çevrelerde, O.D.K.na hiç sempatik bakmadıklarını, bu sebeple Türklere

¹² Metin: p. 178-180.

¹³ Metin: p. 182-184.

¹⁴ Bak.: p. 184.

haber vermeden ve onlarsız bir O.D.K. toplantısının yapılmasının yanlış olacağını ısrarla belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Acheson ise, McGhee'ye 6 Şubat'ta verdiği cevapta, Türklerden, bir damga basar gibi ("rubber stamp") üçlü kararları onaylamalarını istemenin, onlar için "hakaretâmiz" ("offending") olacağını, İngilizlere defaatle belirttiğini bildirmiştir¹⁵.

İlginç bir nokta da, yine bu sırada, Fransa'nın da İngiliz görüşünü benimseyip, Türkiye'yi dışarda bırakarak O.D.K. kuruluş toplantısının önce üçlü düzeyde yapılmasını savunmasıydı. Mamafih, Amerika Fransa'ya da aynı cevabı vermiştir. Sonunda İngiltere, Şubat başlarında, Türkiye'yi her konuda önceden haberdar etmeyi kabul etmiştir¹⁶.

İngiltere ile Amerika arasındaki ikinci anlaşmazlık konusu da Mısır olmuştur. İngiltere'ye göre, Mısır olmasa da, Mısır katılmasa da, O.D.K. kurulmalıydı. Amerika buna da karşı çıktı. Esasında, bütün Arap ülkelerinin katılmasını isteyen Amerika'ya göre, Mısır olmaksızın, çok hızlı ve çok ileri gidilecek olursa, Mısır'ın işbirliğini sağlama imkânları varken, Mısır ile bir anlaşma şansı kaybedilmiş olurdu¹⁷.

Türkiye, 1952 Şubatı'ndan sonra da konunun ağırlığını teşkil etmeye devam etmiştir. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi McGhee, Vaşington'a 31 Mart'ta gönderdiği uzun bir raporda¹⁸, O.D.K. için Türkiye'nin önemini şu ifadelerle belirtmekteydi: "Dışişleri Bakanlığının Türkiye'yi, Orta Doğu ülkelerine *yeni yaklaşımın* önemli bir unsuru olarak kabul etmesinden memnunum"¹⁹. McGhee, "*Türkiye'nin, Orta Doğu savunmasına somut katkılarda bulunacağına inanıyorum*" dedikten sonra, şu hususları vurgulamaktaydı: 1) Bir saldırı halinde Amerika ve Fransa'nın O.D.K.na kuvvet gönderebilmesi ihtimali yoktur. İngiltere'nin kuvvetleri ise Mısır'da çakılıp kalmıştır ve Commonwealth devletleri de kuvvet göndermek için çok uzaktır. *Orta Doğu'nun savunmasını yapabilecek tek kara kuvveti Türkiye'ninkidir* ve bu kuvvetler istenilen yerde, yani Orta Doğu'nun kuzey dağlarında bulunmaktadır (Toros dağlarını kasetmekteydi). 2) Türkiye'de Amerika'nın yardımı ile kurulmuş pek çok eğitim okulları bulunmaktadır. Bu okullar, Orta Doğu ül-

¹⁵ p. 186.

¹⁶ p. 188.

¹⁷ İngiltere'nin 31 Ocak muhturasına Amerika'nın 6 Şubat 1952 tarihli cevabı muhtarası, p. 191.

¹⁸ Raporun metni: p. 199-203.

¹⁹ p. 202.

kelerinin askerlerini eğitebilecek durumdadır. Kaldı ki, bu okullar, aynı zamanda, Amerika'nın doğrudan doğruya nüfuzunu temsil etmektedir. 3) Türkiye, Orta Doğu ülkelerine silâh satabilecek yeteneğe de sahiptir. Türkiye'de hafif silâhlar ile mühimmat imal edebilecek kullanılmamış kapasite bulunmaktadır. Bu kapasite Orta Doğu ülkeleri için de kullanılabilir.

Amerikan Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan ortak bir komitenin hazırladığı 16 Nisan 1952 tarihli bir raporda da, yine Türkiye üzerinde durulmaktaydı²⁰. Buna göre, İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya girmesini engellediği için, Türkler İngilizlere kızmakta olduklarından, İngiltere'nin kontrolü altındaki bir O.D.K. ile işbirliği yapmayacaklardır. Halbuki, Orta Doğu'nun savunulmasında, bir savaş halinde, Türk Ordusu ile, İngiltere'nin kara ve hava kuvvetleri (Commonwealth ülkelerinkiler de dahil) O.D.K.nın temel unsurunu teşkil etmektedir. Bu sebeple, Türkiye ile İngiltere arasında bir işbirliği sağlanması zorunluydu. Ne var ki, rapora göre, o sırada böyle bir işbirliği hemen hemen imkânsızdı.

Diğer taraftan, ilk defa olarak bu raporda MEC yani O.D.K. deyimi yerine, MECO, yani O.D.K. Örgütü deyimi kullanılmaktaydı.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bütün bu gelişmeler olumlu bir nitelik taşımadığı için, O.D.K.nın kuruluş toplantısı da Mart ayında yapılamamıştır. Çünkü, Amerika'nın üzerinde durduğu nokta, İngiltere'nin Mısır ile olan müzakerelerini bir an önce sonuca ulaştırmasıydı. Bu ise, o sırada mümkün değildi. Süveyş konusunda İngiltere ile Mısır'ın görüşleri tamamen birbirine ters düşüyordu. Bu sebeple, kuruluş toplantısının ertelenmesi teklifi İngiltere'den geldi²¹.

Fakat bu sefer İngiltere yeni bir unsur ortaya attı. İngiltere, Nisan 1952 sonunda, O.D.K.na, kurucu olarak Irak'ın da alınmasını istedi. Gerekçe olarak da, Irak'ın, bölge savunmasına ilgi göstermesini, Irak'ın, Mısır'dan sonra ikinci kuvvetli Arap ülkesi olmasını gösterdi ve ayrıca, Mısır, savunmanın merkezini teşkil ederken, Türkiye ile Irak cephenin "Kuzey Kalesi"ni teşkil edecekti²².

²⁰ Raporun metni: p. 214-218.

²¹ Bak.: İngiltere'nin Vaşington Büyükelçisi Burrows'ın Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na 28 Nisan 1952 tarihli muhtırası, p. 226.

²² Bak.: aynı muhtıra, p. 230.

Bölge savunmasına bütün Arap devletlerinin katılması gerektiği görüşünde olan Amerika, sadece iki Arap devletinin O.D.K.na alınıp, diğerlerinin dışarda bırakılmasının, bu ülkelerde tepki yaratacağını söyledi²³. Kaldı ki, Bağdat'tan Vaşington'a ulaşan haberlere göre, Irak'ın kuvvetli adamlarından Meclis Başkanı Fadıl Cemali, dördü O.D.K. tasarısının tamamen karşısındaydı ve hele Fransa ve Türkiye gibi iki "emperyalist" devletin bu işin içine sokulması karşısında, Irak'ın buna katılması söz konusu olamazdı²⁴. 2 Mayıs'ta Bağdat'tan çekilen bir telgrafta ise, Nuri Sait Paşa'nın O.D.K. veya O.D.K. Örgütü'ne taraftar olmakla beraber, Mısır'ın katılımını şart koştuğu bildirilmekteydi.

İngiltere'nin Irak konusundaki teklifine Amerika'nın karşı görüşü ise, kuruluş için önce 7 ülke (Amerika, İngiltere, Fransa, Türkiye, Avustralya, Yeni Zelânda ve Güney Afrika) toplanmalı, kuruluş tamamlanınca, Mısır ve Irak da dahil, diğer 6 Arap devleti de buna katılmalıdır, şeklinde olmuştur²⁵.

1952 Haziran ayında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın teşebbüsü üzerine, Dışişleri temsilcileri ile Ortak Genelkurmay Başkanlığı temsilcileri arasında, konuyu müzakere etmek üzere bir ortak toplantı düzenlenmiştir. Toplantının tutanaklarında görünen, tartışmaların ağırlığının Türkiye üzerinde ve askerî nitelikli olması ve ondan sonra da İngiltere üzerinde durulmasıdır²⁶. Bu tartışmalardan anlaşılan odur ki, Amerika'da askerler, Türkiye'yi temel unsur olarak görmekteydiler ve Türkiye de bu savunma için 6 tümenlik bir kuvvet vermeyi vaatmişti. Toplantıya Ortak Genelkurmay'dan, Başkan Omar Bradley ile 5 general ve 3 amiral ile 1 albay katılmıştı. Generallerden Collins, bu tartışmalarda, "*Orta Doğu Savunmasının gerçek ümidi Türkiye'dir*" diyordu. Bundan dolayı da, O.D.K.nda Türkiye'ye "sorumluluk" verilmeliydi. Aksi halde, Rusya'nın eline bir koz verilmiş olurdu.

İngiltere konusuna gelince: Askerlere göre, İngiltere'nin bölgedeki etkinliği giderek kaybolmaktadır ve İngiltere artık bölgenin sorumlusu olamazdı. Liderliği Amerika eline almak zorundaydı. Fakat bu liderlik ancak si-

²³ p. 227.

²⁴ p. 227, 3 no.lu dipnotu. Bu husus Bağdat'tan 28 Mart 1952'de çekilen bir telgrafta belirtilmekle beraber, telgrafın metni verilmemiştir.

²⁵ Vaşington'ın 3 Mayıs 1952'de Orta Doğu elçiliklerine gönderdiği telgraf, p. 231-232.

²⁶ Tutanak metni: p. 237-247.

yasal nitelikli olabilirdi. Amerika askerî bakımdan liderliği üstlenemezdi²⁷. Bundan dolayıdır ki, Amerika, askerî kuvvet bakımından önce İngiltere ve Türkiye'ye dayanmak istemiştir.

3. Orta Doğu Savunma Sistemi (MEDO-Middle East Defense Organization)

İngiltere, 18 Haziran 1952'de Amerika'ya verdiği bir muhtırada²⁸, "Komutanlık" yani *MEC* deyimini bırakılarak, "Savunma Örgütü" kavramına dönülmesini, yani *MEDO* şeklinin benimsenmesini teklif etmiş ve bu da Amerika tarafından kabul edilmiştir. Tabiatıyla bu, önemli bir değişiklikti. Çünkü, konu bir askerî komutanlıktan çıkarılıp, daha geniş kapsamlı ve siyasi nitelikli bir savunma örgütü sistemine dönüştürülmekteydi. Bu sebeple, bundan sonra tartışmalar ve görüşler, hep MEDO kavramı üzerinde cereyan edecektir.

Dışişleri Bakanı Acheson ise, 23-28 Haziran günlerinde Londra'ya yaptığı ziyarette, İngilizlerle MEDO'nun organizasyonunu tartışmış ve bu konuda bir hayli ayrıntılı "örgütlenme" kararları alınmıştır²⁹. Konumuzla doğrudan ilgisi olmaması sebebiyle, bu örgütlenmenin ayrıntıları üzerinde durmayacağız. Yalnız şu kadarını belirtelim ki, MEDO'nun merkezi, Süveyş veya Mısır değil, Kıbrıs olarak kararlaştırılmıştı.

Ne var ki, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin, 1952 Mısır ihtilâlinde hemen önce, 1952 Temmuzunda bölgeye yaptığı bir geziden sonra hazırladığı bir rapor, son derece karamsar bir tablo çizmekteydi³⁰. Raporu göre, İngiltere, Fransa ve Amerika'nın ve hatta Türkiye'nin, Orta Doğu'daki prestiji çok sarsılmıştır ve Türkiye, bir Orta Doğu veya Asya devleti gibi hareket etmek yerine, Avrupa ve NATO'ya çok bağlanmış olmakla itham edilmekteydi. İngiltere ve Fransa ise hâlâ sömürgecilik peşinde koştukları için ve Amerika da, bu iki devletle İsrail'i desteklediği için kınanmaktaydı. Nihayet raporda, bölgede tarafsızlık ve milliyetçilik akımlarının çok kuvvet-

²⁷ p. 246.

²⁸ Belgelerde muhtıranın metni verilmeyip, özeti verilmiştir. Bak.: p. 247.

²⁹ Bak.: Acheson'ın Londra'dan Vaşington'a 27 Haziran 1952 günlü telgrafı, p. 251-254.

³⁰ Raporun metni: p. 256-262.

lenmiş olduğu da belirtilmekteydi. Lâkin, bu raporun, bundan sonraki gelişmeler üzerinde ne kadar etkili olduğu da sorulmaya değer doğrusu.

Türkiye hakkındaki bölgesel düşüncelerin böyle olmasına karşılık, tam bu sırada da İngiltere ve Fransa, ayrı ayrı, Türkiye'ye karşı bir takım oyunlar oynamaya kalkmışlardır.

1952 Ağustosunda Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan Savunma Bakanlığı'na yazılan bir yazıda³¹, İngiltere'nin hazırladığı Orta Doğu savunma plânlarının Lübnan'ın güneyinden başlayıp, Türkiye'nin sadece Akdeniz kıyılarının savunulmasını öngördüğünden şikâyet edilerek, böyle bir plânlanmanın, Orta Doğu'nun büyük kısmı ile, petroler ile, bölgenin ileri hat savunması (forward defense) bakımından yetersiz olduğu belirtilmekteydi. Öyle görünüyor ki, İngiltere, Türkiye'nin, kendi kanadı altına girmemesinden o derece kızgınlık duymaktaydı ki, her vesile ile Türkiye'den intikam almaya çalışıyordu.

Fransa'nın da Türkiye'ye karşı aynı duygular içinde olduğu anlaşılıyor. Zira Fransa, 24 Temmuz ve 11 Ağustos'ta Amerika nezdinde yaptığı iki başvuruda, MEDO'nun, üçlü bir grup, yani Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından yönetilmesini yani yönetimde Türkiye'nin dışarda bırakılmasını teklif etmiş bu teklif Amerika tarafından kabul edilmemiştir³². Ekim ayında Fransa'ya verilen bir notada³³, "*Hiç şüphe yoktur ki, Türkiye'nin, Orta Doğu savunmasına katkısı son derece önemlidir ve Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin, bu tam ve etkin katkısı konusundaki isteğini azaltabilecek hareketlerden kaçınılması gerektiği inancındadır*" deniyordu.

A) MEDO'ya Yeni Müşteriler: İtalya ve Yunanistan

1952 Ağustos'u gerçekten ilginç görünüyor. Çünkü, İtalya, 6, 7 ve 14 Ağustos günleri ile 22 Eylül 1952'de Amerika'ya başvurup, MEDO görüşmelerine İtalya'nın davet edilmemesinden endişe duyduğunu belirtmiş ve Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelânda'nın, işin içine sokulmasına karşılık, kendisinin dışarda bırakılmasından dolayı serzenişte bulunmuştur. Bütün

³¹ Metin: p. 266-267.

³² Bak.: p. 276-277, 284-292.

³³ Notanın metni: 289-292.

bu başvurulara Amerika'nın verdiği cevap ise, İtalya'nın Orta Doğu'da doğrudan doğruya çıkarları olmadığı için MEC veya MEDO üyeliğinin düşünülmediği, fakat bütün Arap devletleri MEDO'ya katıldıktan sonra, herhangi bir batılı devletin de MEDO'ya katılmasında bir engel kalmayacağı şeklinde olmuştur³⁴.

İtalya'nın MEDO için Amerika'nın kapısını çaldığı günlerde Yunanistan da MEDO için harekete geçmiştir³⁵. Yunanistan'ın Vaşington Büyükelçisi, 11 Ağustos 1952 günü, Dışişleri Bakan yardımcılarında birini ziyaret ederek, Yunanistan'ın MEDO'ya katılmak istediğini bildirmiştir. Kendisine verilen cevap ise, Yunanistan'ın bu işe katılmasının çok karmaşık sorunlar yaratabileceği, önce bunların çözümlenmesi gerektiği şeklinde olmuştur. Yunanistan'ın bu cevaptan cesareti kırılmamış görünüyor. Zira, Yunan Büyükelçisi 18 Ağustos'ta Dışişleri Bakanlığını bir kere daha ziyaret ederek, Yunanistan'ın MEDO'nun plânlamasına katılma isteğini "resmen" beyan etmiştir. Büyükelçiye göre, Yunanistan'ın MEDO'ya asker verme imkânı yoktu. Fakat "advice" verebilir, yani tavsiyelerde bulunabilirdi. Büyükelçi *"Adalarımızla, meselâ Kıbrıs ve Oniki Ada ile katkıda bulunabiliriz"* demiştir³⁶.

Burada dikkat çeken nokta, 1952 yazında, Kıbrıs sorunu millederarası plâna geçmemiş iken ve tamamen İngiltere'nin egemenliğinde iken, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı *"adalarımız"* deyiminin içine sokmasıydı. Fakat aynı derecede şayanı dikkat olan ise, Bakanlık yetkilisinin, Kıbrıs konusunda Yunan elçisine hiçbir uyarmada bulunmamış ve tepki göstermemiş olmasıydı.

Yunanistan, 12 Eylül 1952'de Amerika'nın Atina Büyükelçiliği'ne verdiği bir muhura ile, isteğini ve tekliflerini tekrar etmiştir.

İtalya'nın isteğini hemen reddeden Amerika'nın, Yunanistan'ın başvurusu karşısında bir hayli tereddüt ettiği ve hatta bocaladığı anlaşılıyor. Dışişleri Bakanı Acheson Yunanistan'ın başvurusu karşısında olumsuz görüşlerini belirten bir iç yazışmada, Yunanistan'ın MEDO'ya ne üs ve kolaylıklar, ne asker ve ne de teçhizat verebilecek durumda olmadığını söylemektedir. Yine bu iç yazışmadan anladığımızı göre, Yunan Büyükelçisi, sözlü başvurularında, Yunanistan'ın Arap ülkeleri üzerinde büyük etkinliği olduğunu söy-

³⁴ Bak.: p. 278, Editorial Note.

³⁵ Bu konuda bak.: p. 281-284.

³⁶ p. 281.

lemiş ise de, Acheson, bu iddianın somut kanıtları olmadığını belirtmiştir. Acheson Kıbrıs konusunda ise şunları söylemekteydi: "*Kıbrıs, MEDO içinde önemli bir rol oynayacağından, Yunanistan'ın MEDO'ya girmesi bir takım komplikasyonlar yaratabilecektir*³⁷".

Şurası muhakkak ki, Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki bu dolaylı egemenlik veya mülkiyet iddiası, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan bir "açık tepki" görmediği gibi, İtalya'ya hemen kesin red cevabı verilirken, Yunanistan konusunun, Dışişleri Bakanlığı'nı bir süre meşgul ettiği anlaşılmaktadır.

B) Türkiye Tutum Değiştiriyor: Türkiye'nin Aktif Dönemi

Yukardan beri gördüğümüz gibi Türkiye, İngiltere'ye karşı olumsuz duygu ve düşünceleri sebebiyle, başlangıçtan itibaren, ister MEC, ister MEDO olsun, bu çeşit tertiplere mümkün olduğunca uzak durma yolunu izlemişti. Fakat 1952 Ekim ayından itibaren, Türkiye, birdenbire tutum değiştirmeye ve bir Türk-İngiliz yakınlaşması ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmenin dönüm noktası da, Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün 16-18 Ekim 1952 günlerinde Londra'ya yaptıkları ziyarettir.

Türk tarafının bu ziyaretten "*çok memnun*" ("most satisfactory") kaldığı anlaşılıyor. Bu görüşmelerde ve sonrasında, Başbakan Menderes'in MEDO konusundaki görüşleri şu noktalarda toplanmaktaydı³⁸: 1) MEDO'ya bütün Arapların katılması şayanı arzudur. Fakat Araplar herhangi bir rol almayacak olsa bile, MEDO kurulmalıdır. 2) MEDO konusunda Araplara karşı "parçalama" taktiği uygulanmalıdır. (Menderes, "If Arab bloc could be split up on this question" demiş). Başbakan ve Dışişleri Bakanı Londra'da, Irak Kral Naibi Abdülilâh ile de görüşmüşler ve Irak konusunda iyimser izlenimler almışlardı. Bu sebeple, Menderes'e göre, Irak'ın girmesi sağlanırsa, İngiltere ve Irak, Ürdün'ü de bu işe çekebilirlerdi. Bundan sonra atılacak adım ise, Suudi Arabistan ve Lübnan'dı. 3) Mısır da katılsa çok daha iyi olurdu. Fakat

³⁷ p. 283. Acheson'ın, Ankara dahil, bazı Büyükelçiliklere 6 Ekim 1952 günlü telgrafı: p. 282-283.

³⁸ Bu ziyarete ait ayrıntılı bilgiler, Amerika'nın Londra Büyükelçisi Gifford'un Vaşington'a 20 Ekim 1952 günlü telgrafı (p. 296-297) ile, Ankara Büyükelçisi McGhee'nin 23 Ekim'de Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ile yaptığı görüşmeden sonra, Vaşington'a 24 Ekim 1952 günlü telgrafında (p. 301-303) yer almaktadır.

bu konuda şimdilik ısrar etmemeli, Mısır konusu, İngiliz-Mısır görüşmelerinin gelişmesine ertelenmeliydi.

Başbakan Menderes'in bu görüşleri, özellikle Araplar olmaksızın da MEDO'nun kurulması gerekliliği, bundan sonra kendisinin benimsemiş olduğu, "Setting up shop, wait for customers", yani "Önce dükkânı açalım, sonra müşterileri bekleyelim" ilkesi olacaktır. Bu ilke, esasında, İngiltere'nin de başındanberi benimsemiş olduğu görüştü.

Londra görüşmelerinde, özellikle Abdülilâh ile yapılan görüşmelerden sonra, Irak nezdinde Türkiye'nin teşebbüste bulunması, yine Türkiye'nin teklif ve isteği üzerine kabul edilmişti. İngiltere'nin, kendisinin, Irak'la bir ittifakı olduğu halde, teşebbüsü Türkiye'ye bırakması, çeşitli şekillerde yorumlanabilir.

Ne var ki, Türkiye'nin Irak nezdindeki teşebbüsüne, Amerika'nın Bağdat Büyükelçisi Berry karşı çıkmıştır. "Burada Türkiye aleyhtarı duygular o derece kuvvetlidir ki, herhangi bir Türk teşebbüsünün yararlı olacağından şüphe ederim" diyen Berry'ye göre, Bağdat nezdinde yapılacak teşebbüste Türkiye'nin öne çıkması, bu işin içinde Amerika ve İngiltere'nin olmadığı izlenimini verebilirdi³⁹.

Söylediğimiz gibi, Londra ziyaretinden sonra Türk yöneticileri, MEDO konusunda birdenbire büyük bir aktivite kazanmışlardır. Bunun bir diğer belirgin işareti de, Türkiye'nin Mısır nezdindeki teşebbüsüdür. Bu teşebbüse geçmeden önce, şunu belirtelim ki, daha aşağıda da göreceğimiz gibi, bundan sonra Türk hükümeti, en gizli bilgileri, Ankara'daki Amerikan elçilerine vermekten çekinmeyecektir.

Türkiye'nin Mısır nezdindeki teşebbüsüne gelince: Dışişleri Bakanı Köprülü'nün, Amerikan Büyükelçisi McGhee'ye "gizli kalması" (?) kaydıyla anlattığına göre⁴⁰: Kahire'deki Türk Büyükelçisi, Mısır Dışişleri Bakanı ile 19 Ekim'de yaptığı görüşmede, Dışişleri Bakanı Büyükelçiye, İngilizler Süveyş Kanalı'ndan çekilmedikçe, Mısır'ın MEDO'ya üye olamayacağını, mamafih konuyu bir defa da General Necib ile görüşmesini söylemiştir. Bunun üzerine Türk Büyükelçisi, 16 Ekim 1952 günü Necib'le görüşmüştür. Necib, MEDO'ya katılmanın Mısır'ın yararına olduğunu, fakat Kanal bölgesi boşal-

³⁹ Berry'nin Vaşington'a 24 Ekim 1952 günlü telgrafi, p. 300.

⁴⁰ McGhee'nin Vaşington'a 24 Ekim 1952 günlü telgrafi, p. 304-305.

tilmadıkça, bunun mümkün olamayacağını söylemiş ve İngiltere hakkında çeşitli şikâyetlerde bulunmuştur. Necib, buna rağmen İngiltere ile uzlaşmak için her çabayı harcayacağını, fakat sonuçtan hiç de ümitli olmadığını ifade etmiştir. Türk Büyükelçisinin, savunmasız kalması halinde Sovyetler'in Süveyş'i işgal etmeleri ihtimalinden söz etmesi üzerine de Necib, "Bu açmazı çözmek de İngiltere'ye aittir"⁴¹ demekle yetinmiştir.

Bu sırada Amerika, yeni bir fikir oluşturmaya başlamıştır. Bu da, Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerine askerî ve ekonomik yardımı, bunların MEDO'ya katılmalarını sağlamak için bir vasıta, bir koz olarak kullanmaktı. Buna paralel olarak da Vaşington, Mısır'a ağırlık vermeye başlamış ve MEDO'yu Mısır'sız gerçekleştirme fikrini benimsememiştir. Amerika'ya göre Mısır, MEDO'nun anahtarı idi. Lâkin Amerika'nın bu tutumu, İngiltere'nin itirazlarına sebep olmuştur. Fakat Amerika diretince, İngiltere de, Amerika'nın Mısır konusundaki görüşlerini kabullenmek zorunda kalmıştır. Yalnız, Amerika'ya da şu şartını kabul ettirmiştir: Mısır'a yapılacak yardımları MEDO'ya katılma şartıyla veya MEDO çerçevesi içinde vermek. Amerika da, bölgenin sorumluluğunun İngiltere'de bulunduğu ilkesini benimsemiş olduğundan, o da İngiltere'nin bu şartını kabul etmiştir⁴².

Bununla beraber, 1953 Mayıs'ı geldiğinde, Mısır MEDO için kesin bir "red" tutumu almış bulunuyordu. 1953 Nisan'ında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gelen raporlar, Süveyş konusu Mısır'ı tatmin edecek bir şekilde çözümlense bile, bölgesel savunma konusunda Mısır'ın Batı ile işbirliğine yanaşmayacağını, Mısır'ın "tarafsızlık" ilkesini benimsediğini, Batı'nın askerî yardımını alsa bile, karşılık olarak hiçbir bağlantıya girmeyeceğini göstermekteydi⁴³. Nitekim, Mısır'ın Vaşington Büyükelçisi, 4 Mayıs 1953 günü, Dışişleri Bakan Yardımcısı Byroade'ı ziyaret ederek, Kahire'den hareketinden önce, Devrim Komuta Konseyi'nin 5 saat süren toplantısına katıldığını söylemiş ve belirttiğimiz hususları aynen tekrarladıktan sonra, şu noktaları vurgulamıştır: MEDO veya benzeri bir şeyi kabul etmek Mısır için "intihar"dır. Mısır komünizmden korkuyor ve bunun için Batı'dan yardım almak istiyor. Fakat bunun da şartları vardır: Süveyş kayıtsız şartsız boşaltılmalıdır. Bölge-

⁴¹ p. 305.

⁴² Bak.: p. 311-315 deki belgeler.

⁴³ Bak.: Dışişleri Bakanı Dulles'in Kahire Büyükelçiliğine 30 Nisan 1953 günlü telgrafi, p. 363-364.

nin savunulması, Arap Kollektif Güvenlik Paktı'na (Arab Collective Security Pact) dayandırılmalıdır. Batılı ülkeler bu Pakt ile bağlantı kurmalıdırlar⁴⁴. Bunun dışında, bölge için başka bir savunma sistemi düşünülemez. Bu yapılırsa, Batı, diğer Arap devletlerinin de güvenini kazanacaktır. Mısır, Süveyş Kanalı'nı İngiliz kuvvetlerinden çok dah fazla bir kuvvetle savunabilir. Yeter ki, bu kuvvetler gerekli şekilde donatılsın. Büyükelçi, bu arada, Mısır'ın tarafsızlık politikasından yana olduğu iddiasını da reddetmiştir⁴⁵.

Biraz aşağıda göreceğimiz üzere, Irak da bu ortak güvenlik paktı üzerinde ısrar edecek ise de, bu görüş İngiltere ve Amerika tarafından kabul görmeyecektir.

C) Irak Hareketleniyor

Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Bağdat Büyükelçisi Berry'nin görüşünü benimseyerek MEDO için Irak nezdinde Türkiye'nin teşebbüste bulunmasına karşı çıkmakla beraber, asıl Türkiye'nin Irak nezdindeki teşebbüsünün bu devleti hareketlendirdiği görülmüştür.

Türkiye'nin Bağdat Maslahatgüzarı, Ankara'dan aldığı talimat üzerine, Şubat 1953 başlarında (tarihi verilmemiş) Irak Dışişleri Bakanı Tefvik Suveydi Paşa'yı ziyaretle, kendisine MEDO hakkında geniş bilgiler aktarmıştır. Bu açıklamalardan sonra, Tefvik Suveydi, MEDO'nun Arap kamuoyu tarafından çok kötü karşılandığını, bu sebeple, herhangi bir Arap devletinin buna tek başına katılmaya cesaret edemeyeceğini, buna bir "kamufraj" gerektiğini, bu kamufrajın da Arap Kollektif Güvenlik Paktı olabileceğini ve Orta Doğu savunma sisteminin de bu Pakt çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat, görüşmenin tam bu noktasında, Türkiye'nin şimdi ilginç bir görüşü ortaya çıkıyordu. Türk maslahatgüzarı, Irak Dışişleri bakanına, bir kamufraj olarak Arap Kollektif Güvenlik Paktı'nı zikretmesi üzerine, Mı-

⁴⁴ Arap Kollektif Güvenlik Paktı, daha önce sözünü ettiğimiz, Orta Doğu'ya silâh ambargosunu öngören 25 Mayıs 1950 tarihli Üçlü Deklârasyon'a tepki olarak, Arap Birliği tarafından 17 Haziran 1950'de imzalanmıştır. Bir ittifak niteliğini taşıyan bu antlaşmanın 2. maddesine göre, taraflardan birine yapılacak bir "silâhlı saldırı", hepsine birden yapılmış sayılacaktır. İsrail'e karşı yapılmış olan bu ittifak antlaşmasında İsrail adı geçmediği için, genel nitelikli bir ittifak sayılabilmirdi. Ayrıca bu ittifak, MEDO gibi, bir askerî örgütlenmeyi de öngörmekteydi. Pakt'ın metni için bak.: Hurewitz, adı geçen eser, Vol.II, p. 311-314; *American Foreign Policy, 1950-1955*, Vol. I, p. 1249-1253; Denise Foliot, *Documents on International Affairs, 1951*, p. 422-424.

⁴⁵ Görüşme tutanağı, p. 373-375.

sır'ın bir Orta Doğu ülkesi değil, bir Afrika ülkesi olması hasebile, Türkiye'nin, Mısır'ın karagâh yapılmasının karşısında olduğunu, MEDO'nun merkezinin Türkiye olması ve bu işin Mısır'sız yapılması gerektiğini söylemiştir. Maslahatgüzara göre, Türkiye Orta Doğu savunması ile ne kadar ilgiliyse, Mısır da o kadar ilgisizdi. Dolayısıyla, *Kuzey Arap ülkelerinin* (Irak, Lübnan gibi) tam eşitlikle katılacağı MEDO'nun merkezi de Türkiye olmalıydı⁴⁶. Bir ilginç nokta da, Suveydi'nin, Türk Maslahatgüzarına, verdiği bilgilerden dolayı teşekkür edip, "müttefikimiz ve dostumuz" dediği İngiltere'nin, kendilerine, MEDO'yu bu kadar "*tam ve objektif*" olarak açıkladığını söylemesidir.

Suveydi'nin Arap Paktı konusunda söyledikleri, Başbakan Nuri Said Paşa tarafından, İngiliz Büyükelçisi'yle yine bu sırada yaptığı görüşmede biraz daha açık hale getirilmiştir. Nuri Said'in "*arka kapı yaklaşımı*" ("Back door approach") diye nitelendirdiği bu metoda göre, Batılı devletler bir protokol ile Arap Kollektif Güvenlik Paktı'na katılmak suretiye, Orta Doğu Savunma Sistemi'ni gerçekleştirmiş olacaklardı. Zira, MEDO Arap dünyasında tepki uyandırmıştı. Halbuki A.K.G. Paktı ise bir Arap kuruluşuydu⁴⁷.

Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'in bu "arka kapı yaklaşımı"na olumlu baktığı anlaşılıyor. Fakat, Dulles'in bu konudaki derdi, MEDO'ya İsrail'in de sokulması, fakat bu mümkün olamayacağından, MEDO ile İsrail arasında da bir bağlantı kurulmasıydı⁴⁸.

Türkiye Maslahatgüzarı, 9 Mart 1953 günü Dışişleri Bakanı Tevfik Suveydi'yi tekrar ziyaret ederek, kendisinden Irak'ın kararını ve cevabını istemiştir. Suveydi'nin sorusu üzerine Maslahatgüzar, bir önceki konuşmanın Irak'a *resmî* bir davet olduğunu ("an invitation to Iraq to associate in setting up MEDO") söyleyince, Irak Dışişleri Bakanı, olumlu bir cevabın işareti sayılabilecek şekilde, "*Bizi acele ettirmeyin*" ("Don't hurry us") demiştir⁴⁹.

⁴⁶ Türk Maslahatgüzarı bu görüşmeyi, "son derece gizli" kaydı ile, Amerika'nın Bağdat Büyükelçisi Berry'e de aktarmış ve o da bu bilgileri 27 Şubat 1953 günlü bir telgrafla Vaşington'a bildirmiştir. Telgrafın metni: p. 348-349.

⁴⁷ p. 350, 3 no.lu dipnotu.

⁴⁸ Dulles'in, Ankara dahil, bazı diplomatik misyonlara gönderdiği 19 Şubat günlü telgrafi, p. 347-348, ve Bağdat Büyükelçiliği'ne 6 Mart 1953 günlü telgrafi, p. 350-352.

⁴⁹ Berry'nin Bağdat'tan Vaşington'a 10 Mart 1953 günlü telgrafi, p. 352-354.

Bir ilginç nokta daha: Türk Maslahatgüzarı, Suveydi ile görüşmesinden Amerikan Büyükelçisine söz ederken, iki noktayı da özellikle belirtmiştir: 1) MEDO'nun merkezi Kıbrıs olamaz. Çünkü, Yunanistan ada üzerinde hak iddia ettiği gibi, ada halen bir Batılı devletin toprağıdır. 2) MEDO'nun merkezi Mısır da olamaz; çünkü böyle bir durumda MEDO'nun liderliğinin Mısır'a verildiği ve Mısır'ın, Arap dünyasının lideri olduğu izlenimi ortaya çıkardı. Dolayısıyla, MEDO'nun merkezi Türkiye olmalıdır.

Berry, Vaşington'a telgrafında, bu sözler için şu yorumu yapmaktaydı: Türkiye Kemalist düşünceden ayrılarak Araplara dönmektedir ve şimdi Orta Doğu'da kendisine prestij aramaktadır⁵⁰. Bu yorumun birinci kısmı doğru olmamakla beraber, Türkiye'nin şimdi Orta Doğu'nun liderliğine soyunmaya başladığı bir gerçektir.

Türkiye Maslahatgüzarının Suveydi ile ikinci görüşmesinden iki hafta kadar sonra, 22 Mart 1953 günü, Suveydi, Amerikan Büyükelçisini davet ederek, Türkiye Maslahatgüzarı ile yaptığı görüşmelerin, Irak'ın, İran kanalıyla gelen bir Sovyet saldırısına ne kadar açık olduğunu gösterdiğini⁵¹, konunun kabinede müzakeresinden sonra, Irak'ın, savunma imkânlarının artırılmasına karar verildiğini ve Batı dünyası için Irak'ın savunulmasının değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir⁵². Bu dolaylı açıklamadan sonra, Irak Dışişleri Bakanı, 25 Mart 1953'te Amerikan Büyükelçiliği'ne bir nota vererek, Irak'ın savunmasına Amerika ve İngiltere'nin yardım etmesini istemiştir⁵³. Bu suretle Irak, MEDO'ya doğru dolaylı bir adım atmış olmaktadır.

İngiltere ise, 22 Nisan 1953'te Amerika'ya verdiği bir notada, Irak'ın, "siyasal nitelikli" bir MEDO'ya katılmak için henüz karar vermediğini, fakat *katılma niyetinde olduğunu*, bu sebeple, MEDO konusunun Irak ile "askerî" nitelikli olarak konuşulması gerektiğini bildiriyor ve "*Iraklılara şunu anlat-*

⁵⁰ p. 353-354.

⁵¹ 1951 Mart'ında İran Başbakanı Musaddık'ın, Anglo-İranean Oil Co.'nin işlettiği İran petrolerini millileştirmesi üzerine, İngiltere ile İran'ın münasebetleri son derece gerginleştiği gibi, Musaddık, komünist Tudeh Partisi ve komünistlerle işbirliği yapıyor ve Sovyetler tarafından destekleniyordu. 1953 Şubat'ında da İran Şah'ını tahtından feragat zorlamış ve İran'ın tek diktatörü haline gelmişti. Bu gelişmelerin Irak monarşisini çok etkilediği görülmekteydi.

⁵² Berry'nin Vaşington'a 22 Mart 1953 günlü telgrafı, p. 355.

⁵³ Berry'nin Vaşington'a 25 Mart 1953 günlü telgrafı, p. 356-357.

malıyız ki, askerî güçlerinin artırılmasına yardımımızı, muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı Orta Doğu'nun savunulmasının bir vasıtası olarak telâkki etmekteyiz" deniyordu⁵⁴.

D) *Yine İtalya ve Yunanistan*

Fransa Başbakanı Georges Bidault, Vaşington'a yaptığı ziyarette, 27 Mart 1953 günü Dulles ve heyeti ile MEDO ve Orta Doğu konusunu müzakere ederken, İtalya ile Yunanistan'ın da bu savunma sistemine sokulmasını istemiş ise de, 1952 yazında olduğu gibi, Amerika bu sefer de bu teklife yanaşmamış ve Bakan Yardımcısı Byroade, ilerde, bazı komplikasyonların giderilmesi halinde, bunun düşünülebileceğini söylemiş, fakat bu komplikasyonların ne olduğunu belirtmemiştir⁵⁵. Muhtemeldir ki, söz konusu olan *Kıbrıs* sorunuydu.

E) *Pakistan da Sahneye Giriyor*

1952 Ekimi'nden itibaren Pakistan'ın da MEDO'ya girmesi söz konusu olmaya başlamış ve Pakistan konusu, Irak konusundan daha hızlı bir gelişme göstermiştir.

İngiltere, 1952 Kasımı'nda, Amerika'ya, Pakistan'ı da MEDO'ya davet etmeye karar verdiğini bildirmiştir⁵⁶. İngiltere'nin bu teşebbüsüne en şiddetli tepki Amerika'nın Yeni Delhi Büyükelçisi Bowles'dan gelmiştir. Bowles, itirazında şu noktaları vurguluyordu⁵⁷: 1) Pakistan'ın MEDO'ya girmesi, İran, Afganistan ve Hindistan üzerinde Sovyet baskısının artmasına sebep olabilecektir. Ayrıca, İran ve Afganistan'ın, MEDO'ya alınmamaktan dolayı kırgınlık ve kızgınlıklarına da sebep olabilir. 2) Hindistan bakımından ise: Amerika ve İngiltere'nin, Keşmir konusunda zaten Pakistan'ı tutan tutumları, Hindistan'a, kendileri aleyhine bir politika izlendiği izlenimini verebilir. Hindistan, Amerika'ya sempati ile bakarken, bu devletin şüpheliğine yol açabilir. İngiltere ve Fransa, Asya'da sömürgeci devletler olarak bilinmekte-

⁵⁴ p. 363.

⁵⁵ Bidault ile yapılan görüşmelerin tutanağı, p. 360-361.

⁵⁶ Dulles'in bütün ilgili misyonlara 13 Kasım 1952 günlü telgrafı, p. 315-317.

⁵⁷ Bowles'in Vaşington'a 20 Kasım 1952 günlü telgrafı, p. 317-319.

dir. Şimdi Amerika, bu sömürgeciliğe destek vermekteymiş gibi görünebilir. Sovyetler ve Çin, Amerika'nın gerçek sömürgeci rengini gösterdiği hususunda parlak bir propaganda fırsatı elde etmiş olurlar. Pakistan-Hindistan münasebetleri, Pakistan'ın MEDO'ya girmesinden sonra, bir patlama noktasına gelebilir ve Keşmir sorununun çözümü imkânsızlaşır. Hatta, bu arada Hindistan'ın Demir Perde arkasına kayması dahi söz konusu olabilir.

Nitekim, Hindistan da bu işin kokusunu alır almaz harekete geçmiş ve Vaşington Büyükelçisi, 13 Ocak 1953 günü, Dışişleri Bakanlığını ziyaret ederek, endişelerini dile getirmiştir. Pakistan'ın MEDO'ya katılmasının, Hindistan-Amerika dostluğunu ykabileceğini, Hindistan'da karışıklıklara sebep olabileceğini ve hatta, birbiri ile çekişen unsurların, Hind hükümetini devirmek için, bunu fırsat sayabileceğini bildirmiştir⁵⁸. Büyükelçiye verilen cevap ise, Pakistan'a henüz bir teklif yapılmadığı, MEDO konusunun ise henüz tartışma safhasında bulunduğu ve Hindistan'ın endişelerinin de anlaşıldığı, şeklinde olmuştur.

Fakat Hindistan, Amerika nezdindeki bu teşebbüsü ile yetinmeyip, Mısır üzerinde de harekete geçerek, MEDO'ya katılmaması ve tarafsız kalması hususunda Mısır'a baskı yapmıştır⁵⁹.

Bununla beraber, 1953 yılı başından itibaren Pakistan'ın harekete geçtiği görülmüştür. Zira, Pakistan Genel Valisi Zafirullah Han, 1953 Ocak ayında Vaşington'a yaptığı ziyarette, Pakistan'a resmî bir davet veya teklif olmadığı halde, konuyu Amerikan Dışişleri Bakanlığı ile görüşmüştür. Zafirullah Han, Pakistan'ın MEDO'ya katılması hususunda açık bir şey söylemekle beraber, böyle bir savunma sisteminin söz konusu olması halinde, bu işin içinde muhakkak Amerika'nın da bulunması gerektiğini belirtmiş ve bu arada da Pakistan'ın silâh bakımından yetersizliğine de değinmiştir. Bu sebeple, konunun *ikili olarak* tartışılabilir düzeyde gelmesine kadar MEDO konusunun ertelenmesini istemiştir⁶⁰.

⁵⁸ Dulles'in Yeni Delhi Büyükelçiliği'ne 16 Ocak 1953 günlü telgrafı, p. 343.

⁵⁹ Kahire Büyükelçisi Caffrey'in Vaşington'a 19 Şubat 1953 günlü telgrafı, p. 346. Caffrey, bu bilgileri, General Necib ile bir görüşme yapan Pakistan Maslahatgüzarından aldığı söylemekteydi.

⁶⁰ Zafirullah Han'ın Bakan Yardımcısı Byroade ile görüşme tutanağı, p. 344-345.

Dışişleri Bakanı Dulles'in, 1953 Mayıs'ında Orta Doğu'ya yaptığı geziden sonra, Pakistan konusu gündemin başına geçecektir.

4. Dulles'in Orta Doğu Gezisi

Görüldüğü gibi, Orta Doğu'nun savunması konusunda, 1951 Kasım'ından 1953 Mayıs'ına kadar geçen dönem içinde, hiçbir olumlu adım atılamamıştı. Üstelik, durum daha da karmaşık hale gelmişti. Çünkü, her devlet kendine göre bir hava çalmaktaydı ve ayrıca, İngiltere'nin Mısır'la yaptığı Süveyş görüşmelerinden de hiçbir sonuç çıkmıyordu. Zira, İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmeye niyeti yoktu. Kaldı ki, İngiltere Süveyş'ten çekilse bile, Mısır'ın bir bölgesel savunma sistemine katılmaya niyetinin olması, İngiltere'yi, Süveyş konusunda daha da katı bir tutuma itmiş görünüyor.

İşte bu karmaşık durum dolayısıyla, Dışişleri Bakanı Dulles, bölge ülkelerini teker teker ziyaret edip, durum hakkında kendisi bir tespit yapmak istedi. Özellikle, mahallî ülkelerin MEDO konusundaki düşünce ve görüşlerini ve dolayısıyla MEDO'nun gerçekleşme imkânlarını öğrenmek istiyordu.

Dulles'in ziyaretlerinin en önemlileri, Kahire, Ankara, Bağdat ve Karachi olmuştur. Bunları sona bırakarak, önce diğer ziyaretleri, tarihleri ile birlikte ve kısa özetler halinde belirtmekle yetinelim:

Tel-Aviv-Kudüs, 13-14 Mayıs 1953: Esasında, İsrail hükümeti ile yapılan görüşmelerde, MEDO'dan ziyade, İsrail'in Araplarla olan münasebetleri ve sorunları ele alınmıştır⁶¹. MEDO'ya çok kısa olarak, Başbakan Ben Gurion ile 14 Mayıs günü Kudüs'te yapılan görüşmede değinilmiştir. Ben Gurion, İsrail'in, Türkiye'den sonra bölgenin en kuvvetli devleti olduğunu belirterek, "şekli önemli olmamakla beraber", İsrail'in tek başına döğüşmemesini sağlayacak bir düzenleme yapılmasını ve askerî ve endüstriyel kapasitesinin artırılmasını istemiştir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Dulles'in İsrail yetkilileri ile Kudüs'te görüşeceğinin, yani Kudüs'e gideceğinin açıklanması üzerine, Lübnan, Suriye, Ürdün ve Mısır hükümetleri, Kudüs ziyaretinin, İsrail'in Kudüs üzerin-

⁶¹ Bak.: p. 29-40.

deki iddialarının Amerika tarafından tanınması anlamına geleceğini belirterek, ziyarete tepki göstermişlerdir.

Amman, 14-15 Mayıs 1953: Ürdün ile yapılan görüşmeler, esas itibariyle İsrail ve Mülteciler Sorunu üzerinde olmuştur⁶². Bu arada Dulles, Ürdün hükümetinden, Ürdün'ün hem Mısır ve hem de İngiltere ile münasebetlerinin iyi olması dolayısıyla, bu ikisi arasında aracılık yapmasını isteyerek, bölgenin istikrarının hem Amerika ve hem de Ürdün için çok önemli olduğunu söylemiştir.

Şam, 15-16 Mayıs 1953: Dulles'in görüşmeleri esas itibar ile Suriye Cumhurbaşkanı Çiçekli ile olmuştur⁶³. Bu görüşmelerde Çiçekli, ağırlığı İsrail konusuna vermiştir. Bu çerçevede MEDO için de, herhangi bir bölgesel savunma kurulmadan önce, bunu Arap halkının kendi içinde tartışması gerektiğini, halbuki, bugüne kadar Batılı devletlerin sadece Mısır ile görüştüklerini belirtmiş ve İsrail sorunu ile Süveyş sorunu çözümlenmedikçe, bölgesel bir savunma sisteminin kurulması halinde, Arap halkının bunu anlayamayacağını ve liderlerinin kendilerine ihanet ettiklerine inanacağını söylemiştir. Mamafih, bu arada Çiçekli, İsrail'in varlığını kendilerinin kabul ettiğini, fakat bunun yanında Birleşmiş Milletler kararlarının da uygulanması gerektiğini söyleyince, Dulles da, bundan sonra Amerika'nın, İsrail'in sınırlarını genişletmesine kesinlikle karşı olduğu cevabını vermiştir.

Çiçekli'nin ayrıca iki konuda da şikâyeti olmuştur: Birincisi, bölgede Amerika'ya olan güvenin kaybolduğu, ikincisi de, Türkiye'nin, Suriye sınırlarında karışıklıklar yaratarak Suriye'yi tehdit etmesiydi. Dulles, bu ikinci konuyu Ankara'da konuşacağını bildirmiştir.

Beyrut, 16-17 Mayıs 1953: Dulles'in Lübnan yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde, denebilir ki, MEDO'dan gayri, Cezayir ve Filistin dahil, Arap dünyasının bütün sorunları Lübnanlılar tarafından dile getirilmiştir. Yalnız, görüşmelerde Lübnanlılar iki noktayı vurgulamaktan da geri kalmamışlardır: 1) Amerika'nın bölgedeki prestiji çok zayıflamıştır. 2) Orta Doğu için bir savunma sistemi gerekli olmakla beraber, bunun için önce Süveyş sorununu

⁶² Bak.: p. 41-43, 48-50.

⁶³ Bak.: p. 56-64.

çözmek gerekir. Bu sebeple, Amerika, İngiltere üzerindeki etkinliğini göstermelidir⁶⁴.

Riyad, 18-19 Mayıs 1953: Dulles'in da belirttiği gibi, Riyad ziyaretinin esas sebebi, Suudi Arabistan ile Amerika arasında mevcut iyi münasebetlerin daha da kuvvetlendirilmesi olduğundan, görüşmelerde, bölgesel sorunlardan ziyade, ikili münasebetleri ilgilendiren sorunlar ele alınmıştır. Bununla beraber, Suudilerin, İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki politikalarından da şikâyet ettikleri görülmüştür. Dulles'in Riyad ziyareti, denebilir ki, bu kadar geniş bir gezi programı içinde, Suudi Arabistan'ı atlamamış olmak içindi⁶⁵.

Yeni Delhi, 21-22 Mayıs 1953: İlginçtir, Dulles ile Nehru arasındaki görüşmelerde, MEDO konusu hiç gündeme gelmemiş görünüyor. Tutanaklara göre, Dulles kendisi bu konuda kısa bir bilgi vererek, böyle bir savunma sisteminin gerekli olduğunu vurgulamakla yetinmiştir. Buna karşılık Nehru da, Mısır'la olan görüşmeleri dolayısıyla, İngiltere'den endişe ettiğini belirtmiştir. Bunun dışında Asya sorunları ve özellikle Çin konusu uzun uzun müzakere edilmiştir⁶⁶.

Atina, 27 Mayıs 1953: Dulles'in Atina görüşmeleri 27 Mayıs öğleden sonra ve münhasıran Başbakan Mareşal Papagos ile olmuştur. Özellikle Balkanlar konusunun öne çıktığı görüşmelerde⁶⁷, Papagos sözü MEDO'ya getirerek şunları söylemiştir: Böyle bir savunma örgütünde Yunanistan yok farzedilemez. Yunanistan'ın esas görevi Balkanların savunulması olmakla beraber, Balkanların savunması ile Orta Doğu'nun savunması birbiriyle bağlantılıdır. Kore'de olduğu gibi, Yunanistan hiç değilse sembolik bir şekilde MEDO'da temsil edilmeyecek veya tamamen görmezlikten gelinecek olursa, bunun Yunan halkı üzerindeki etkisi çok olumsuz olur. Hele, MEDO'nun karargâhı, bir de Kıbrıs'ta tesis edilirse, o zaman işler çok daha karışır. Yu-

⁶⁴ Bak.: p. 64-87.

⁶⁵ Bak.: p. 96-112.

⁶⁶ Bak.: p. 113-121.

⁶⁷ 1948'de Tito Yugoslavyası'nın Moskova'dan kopmasından ve 1952 de Türkiye ile Yunanistan'nın da NATO'ya girmesinden sonra, bu üç devlet arasında bir yakınlaşma olmuş ve 1952 yılı içinde Türkiye ile Yunanistan devlet başkanları arasındaki karşılıklı ziyaretlerin sonunda, üç devlet arasında 28 Şubat 1953'te, 1954 Balkan İttifakı'nın ilk adımı olan bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması", imzalanmış bulunuyordu. Antlaşmanın metni: *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 34, s. 1347-1350; *Documents on International Affairs*, 1953, p. 271-273; *American Foreign Policy, 1950-1955*, Vol. I, p. 1233-1235.

nan hükümeti, Kıbrıs sorununa, mevcut İngiliz-Yunan münasebetlerini bozmadan çözüm aramaktadır. Yunan hükümeti Kıbrıs sorununu gözardı edemez. Kıbrıs sorunu sadece tarihî emellerden değil, bir "self-determinasyon" ilkesinden de kaynaklanmaktadır.

Dulles'in bunlara verdiği cevap ise, MEDO konusunun çok yavaş gelişecek bir konu olduğu, eğer MEDO kurulur ve karargâhı da, "*Yunanistan için tarihî bakımdan bu derece önemli bir yerde tesis edilirse*" ("in an area so historically important to Greece"), Yunan hükümetinin durumu dikkatle gözönünde tutulacaktır, olmuştur⁶⁸.

Tripoli, 28 Mayıs 1953: Tamamen Libya ile Amerika arasındaki münasebetler konuşulmuş, MEDO hiçbir şekilde söz konusu olmamıştır⁶⁹.

Şimdi gezinin en önemli etaplarını, kronolojik sıra ile ele alalım:

Kahire Görüşmeleri, 11-12 Mayıs 1953:

Kahire görüşmeleri, gezinin ilk ayağı idi ve şüphesiz gezinin en ağırlıklı noktasını, odak noktasını teşkil etmekteydi⁷⁰. Dulles, önce Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi, sonra Başbakan General Necib ve en son da, Cunta lideri Albay Nâsır ve bazı Cunta üyeleri ile görüşmüştür. Mısır'ın MEDO konusundaki tutumunu göstermesi bakımından, sadece Mısır yetkililerinin söylediklerini belirtmekle yetineceğiz.

Mahmud Fevzi'nin söyledikleri: "*MEDO, bizim ilgimizin kesinlikle dışındadır*". "*Belki biz şimdi komünist değiliz. Komünist olmak da istemiyoruz. Fakat bu durum değişebilir*". İsrail konusunda ise: "*Sadece Filistin taksim edilmemiş, aynı zamanda Arap dünyası da İsrail tarafından taksim edilmiştir*". "*Orta Doğu'nun sorunlarının âdil (decent) bir çözümünün geciktirilmesi, insanları komünist yapmanın en iyi yoludur*".

Mahmud Fevzi'nin bu sert ve katı üslûbuna karşılık General Necib'in konuşması daha yumuşak ve yaklaşıcı olmuştur. Bütün Mısırlıların Amerika ile dost olmayı arzu ettiklerini belirten Necib, zayıf milletlerin, Amerika'yı,

⁶⁸ Bak.: p. 154-162.

⁶⁹ Bak.: p. 162-166. Şunu da belirtelim ki, bu sırada Amerika'nın Libya'da *Wheatus* adlı bir hava üssü bulunmaktaydı ve Amerika, Libya Krallığı ile gayet yakın münasebetlere sahipti.

⁷⁰ Görüşmeler için bak.: p. 3-24.

hürriyetin lideri olarak görmelerine karşılık, Filistin sorununun, Amerika'nın Arap dünyasının gözündeki itibarını zayıflatmış, şimdi de Arap halklarının İngiltere'ye duyduğu kırgınlığın yükünün bir kısmının Amerika'nın sırtına yüklendiğini söylemiş ve sözü İngiltere'ye getirerek de, "*İngiliz işgali ve İngiltere'nin inatçılığı, hürriyetimizi engellemektedir*" demiştir. Mısırlıların ve Arapların, Amerika ve İngiltere'nin dahil olduğu bir Orta Doğu savunmasından söz edildiğini işittiklerinde, korktuklarını ve telaşa kapıldıklarını söylemiştir. Necib, İngiltere'nin, 1926 Anlaşması ile Mısır'a modern bir ordu sağlamayı vaad ettiği halde, sağladığı silâhli kuvvetlerin, *ancak cenaze merasimlerinde kullanılacak* bir kuvvetten ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple, Mısır'da herkesin paklardan ve anlaşmalardan korktuğunu söyleyerek, "*Sahibi ile kölesi arasındaki münasebetlere dayanan bir anlaşmanın yararı yoktur. Dolayısıyla, halk kendisini hür hissedinceye kadar, anlaşmalara şüphe ile bakacaktır*" demiştir. "*Rusya bizim dostumuz değildir*" diyen Necib, "*Bizi İngiltere'nin işgalinden kurtarın ve biz de o zaman iyi niyetle müzakerelere girelim*" diye eklemiştir.

Necib'in bu ifadelerine karşılık Dulles, iltifatkar ifadelerde bulunarak, Süveyş üssünün statüsünde değişiklik yapılırken, yani İngiltere bu üs'ten çekilirken, bir savaş halinde, bu üssün kısa bir süre içinde kullanılabilirliğinin sağlanması gerektiğini söylemiştir. Bu konuda çok dikkat gerekeceğini vurgulayan Dulles, bu üssün kullanılmasında bir boşluğun meydana gelmesini kimsenin kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Dulles, İngiltere ile Mısır'ın işbirliği yapmasının, Sovyetler için caydırıcı bir faktör olacağını söyleyince, General Necib, Süveyş üssünün kontrolünün İngiltere'de kalmasının, Mısır'ın egemenliğinin ihlâl olacağını söylemiştir. Necib'e göre, İngilizler Süveyş'ten çıkıp gittikten sonra, İsrail ile bir uzlaşmaya varılabirdi.

Cunta lideri Nâsır ve birkaç üye ile Dulles'ın görüşmeleri, Kahire'deki Amerikan Büyükelçiliği'nde yapılmıştır. Esas itibarıyla Süveyş üssünün tartışıldığı ve fazla sürmeyen bu görüşmelerde, Nâsır, Mısır halkının düşüncesine göre, MEDO'nun "*işgalin devamı*" olduğunu, eğer İngilizler başka bir isim altında Süveyş'te kalmaya devam ederlerse, Mısır halkının kendileri ile işbirliği yapmayacağını söylemiştir. Nâsır'ın son sözü şu olmuştur: "*Mısır,*

mümkün olduğu kadar erken bir şekilde, Süveyş üssünde hiçbir İngiliz teknisyeninin kalmamasını istemektedir".

Bu görüşmelerden sonra Dulles, Vaşington'a çektiği telgrafta, Mısırlıların MEDO'yu kesinlikle reddettiklerini, MEDO'nun halihazır şekliyle hiçbir şansa sahip bulunmadığını, Mısırlıların, bölge savunmasının Araplara, yani Arap Ligi'ne dayandırılmasını istediklerini bildiriyordu.

Bağdat Görüşmeleri, 18 Mayıs 1953:

Bağdat ziyareti, Dulles'in gezisinin altıncı ayağını teşkil ediyordu. Dulles ve heyeti, Başbakan Cemil el-Medfai, Dışişleri Bakanı Tefvik el-Suveydi ve Savunma Bakanı Nuri Said'den meydana gelen Irak heyetinin tümü ile birlikte görüşmüştür⁷¹.

Irak Başbakanı, Filistin sorunu üzerinde durmuş ve Irak'ın Amerika'ya güveninin sağlanması için bu sorunun hak ve adalet çerçevesinde çözülmesi gerektiğini, bu sorun çözümlenmedikçe de Irak'ın, bir savunma sistemi için kamuoyunda gerekli desteği yaratamayacağını söylemiştir. Ayrıca, Arap dünyasının, Kuzey Afrika'daki durumdan da rahatsız olduğunu ifade etmiştir.

Tefvik Suveydi de aynı konular üzerinde durarak, bu sorunlar çözümlenmedikçe, Irak'ın Batı'ya güven duyamayacağını belirttiği gibi, ayrıca İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı üzerinde de durmuştur. Suveydi'ye göre, geçmişin mirası (yani Orta doğu'daki sömürgecilik) tasfiye edildiği zaman, Irak da işbirliği arzusunda olacaktır.

Savunma Bakanı Nuri Said ise, esas itibariyle komünizm tehlikesi üzerinde durarak, Türkiye, Irak ve İran'ın savunma sorunları olduğunu, fakat Irak için esas tehlikenin, zayıf durumda bulunan İran tarafından gelebileceğini belirtmiş ve Sovyet tehlikesi ile, Kürt lideri Barzani'nin Sovyetler tarafından desteklenmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Nuri Said de, İsrail konusunu vurgulayarak, "*Amerika hariç, hiçbir devlet İsrail sorununu çözemez*" demiştir. İlginçtir, Nuri Said Mısır'dan çok az söz etmiş ve bunun Araplar için başka bir sorun olduğunu söylemekle yetinmiştir.

⁷¹ Bak.: p. 90-96.

Görüşmelerin sonunda, Dışişleri Bakanı Suveydi, "Kim ki Irak işbirliğini ister ve yardımı da yaparsa, memnuniyetle karşılız" gibi dikkati çeken bir söz sarfetmiştir.

Karachi Görüşmeleri, 23-24 Mayıs 1953:

Dulles'in Karachi görüşmeleri gayet garip olmuştur⁷². Dulles, Genel Vali General Ghulam Muhammed'den başlayıp, Başbakan, Dışişleri Bakanı ve General Eyüp Han ile görüşmeler yaptığı halde, MEDO konusu dışı dokunur bir şekilde ele alınmamış, esas itibariyle Keşmir sorunu ve Pakistan'a yapılacak askerî ve ekonomik yardımlar üzerinde durulmuştur. MEDO konusunu Dulles kendisi açmış ve Pakistan Başbakanı Muhammed Ali'nin fikrini sorduğu zaman da, Başbakan, bu bölgenin güvenliğini sağlayacak her şeyi Pakistan'ın memnuniyetle karşılayacağını, fikrin kendisinin hoşuna gittiğini, yalnız ayrıntıları bilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Dulles, bazı açıklamalarda bulunarak, teşebbüsün mahallinden gelmesi gerektiğini söylemiş ve Süveyş'in önemine de dikkati çekmiştir. Bunun üzerine Pakistan Başbakanı da, Rusların yayılma yolu üzerinde üç önemli engel bulunduğunu, bunların da Pakistan, Afganistan ve İran olduğunu belirtmiştir.

Dulles ve heyeti, Pakistan temaslarından çok etkilenmişlerdir. Pakistan'ı potansiyel bir güç odağı olarak görmeye başlamışlardır. Dulles, 26 Mayıs günü Ankara'ya gitmeden önce, İstanbul'dan Vaşington'a çektiği telgrafta, Pakistan'ın Orta Doğu'nun savunması konusunda ortaya atılacak her türlü tasarıya katılabileceğini, bu sebeple bu tasarıların ortaya çıkmasını beklemeden, Pakistan'a askerî yardım yapılması gerektiğini bildirmiştir⁷³. Bu izlenimin, Dulles'in yeni bir savunma sistemi konsepti oluşturmasında etkili olması çok muhtemeldir.

Dulles, bu gezisinde İran'a uğramamıştır. Çünkü, devam etmekte olan İngiliz-İran petrol anlaşmazlığında, "taraf" olarak görünmek istememiştir. Kaldı ki, Dulles'a göre, bu anlaşmazlık çözüle bile, etkin bir liderlikten yoksun olduğu için, İran'ın daha bir süre istikrardan yoksun olması kaçınılmazdı⁷⁴.

⁷² Görüşmeler için Bak.: p. 121-136.

⁷³ Bak.: p. 147.

⁷⁴ p. 382.

Ankara Görüşmeleri, 26 Mayıs 1953:

Dulles heyeti ile, Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığındaki ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün ve diğer yetkililerin katıldığı Türk Heyeti arasındaki görüşmeler, Ankara'da, Başbakanlık'ta yapılmıştır⁷⁵. Görüşmelerden sonra Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, akşam Çankaya köşkünde Dulles heyeti onuruna bir yemek vermiş ve yemekten sonra da heyetler arasındaki görüşmelere orada devam edilmiştir. Yemekte, esas itibarıyla Bayar'ın konuştuğu görülüyor. Bu sebeple, Türk görüşünü Menderes ve Bayar'ın söylediklerine dayandıracağız. Hemen belirtelim ki, bu ikisinin beyanları arasında bazı farklılıklar da müşahade edilmektedir.

Dulles'in, bölgeyi ziyaret sebepleri hakkındaki açıklamalarından sonra Başbakan Menderes söz almış ve özet olarak şu hususları belirtmiştir: Süveyş sorunu sadece İngiltere ile Mısır arasında bir sorun değildir. Bu sorunun çözümü, Türkiye için de hayati önem taşımaktadır. İngiltere, Süveyş sorunda, hür dünyanın ileri karakolunu korumak amacı ile hareket etmektedir. Süveyş Kanalı'nın güvenli ellerde olması lâzımdır. Mısır'ın, sorunu, bir bağımsızlık ve hürriyet sorunu şeklinde sunması, stratejik bakımdan Kanal bölgesinin hür dünya için arzettiği önemden sonra, ancak ikinci derece öneme sahiptir. Bir ülkede yabancı bir kuvvetin bulunması, egemenliğin ihlali anlamına gelmez. Kanal'ın savunması için gerekli düzenlemeler yapılıncaya kadar, Kanal boşaltılmamalıdır. İlgili ülkeler biraraya gelmeli ve Kanal Anlaşması (1936 anlaşmasını kastediyor) sona ermeden, savunma tertiplerini müzakere etmelidirler.

Başbakan Menderes MEDO hakkında da şunları belirtiyordu: Türk Hükümeti şu sonuca varmıştır ki, Arap ülkelerini MEDO etrafında toplama umidi, şimdilik terkedilmelidir. Bu başarısız çabalardan sonra, yeni bir sayfa çevrilmeli ve yeni bir teşebbüs başlatulmalıdır. Arap ülkelerinin kaulmaması üzücüdür; fakat bundan ümitsizliğe de düşmemek gerekir. Dolayısıyla "*Orta Doğu'nun savunmasında Türkiye belkemiği (backbone) olmalıdır*". Yani Savunma sistemi Türkiye etrafında kurulmalıydı.

Menderes, Kuzey Afrika'daki milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri konusunda da şu ilginç ifadelerde bulunmuştur: Kuzey Afrika sorunu Süveyş

⁷⁵ Bak.: p. 137-154.

Kanalı açısından ele alınmalıdır. Kuzey Afrika sorunu basit bir sömürgecilik olayı olmayıp, bu bölge, stratejik konumu dolayısıyla, hür dünyanın savunması için hayati öneme sahiptir. Süveyş sorununda İngiltere'nin yalnız bırakılması gibi, Kuzey Afrika sorununda da Fransa yalnız bırakılmıştır.

Dulles, Menderes'in bu konuşmasına verdiği cevapta, Süveyş'te, bu üssü çevreleyen halka rağmen, kuvvet yoluyla kalmanın bir yararı olamayacağını, bu sebeple Mısır liderlerini, sorumluluklarını düşünmeye sevk etmek gerektiğini söylemiştir. Bölge savunma sisteminin belkemiğinin Türkiye olması teklifine karşı da, Dulles, "*Belkemiği önemli olmakla beraber, kemiğin etrafında etlerin de olması aynı derecede önemlidir*" demiştir. Dulles, Menderes'in, Arap ülkelerinden vazgeçilmesi konusundaki sözlerinden hayrete düşüğünü de belirtmiştir.

Bunun üzerine Menderes, sözlerine açıklama getirerek, Türkiye'nin Araplarla işbirliği yapmak istediğini, fakat Arapların bu işbirliğine yanaşmadıklarını, bu sebeple, bölgesel savunmanın plânları harekete geçirilecek olursa, bunun Araplar için de bir teşvik olacağını, yoksa Arapları gözardı etme diye bir şeyin söz konusu olmadığını ifade etmiştir.

Kısacası, Menderes, önce dükkânı açalım, müşteriler arkadan gelir (setting up shop, wait for customers) demek istiyordu.

Görüşmelerin sonunda Dulles, bölge savunmasına verdiği bu önemden dolayı Türk hükümetine teşekkür etmiştir. Görüşmelerden sonra, Cumhurbaşkanı Bayar'ın akşam yemeğine gidilmiş ve yemekten sonra da Türk ve Amerikan heyetleri arasındaki görüşmelere yeniden devam edilmiştir. Konuşan esas itibarıyla Celâl Bayar olmuştur. Bayar şunları söylüyordu: *Ben de Orta Doğu Savunma Teşkilâtı'nın (MEDO) kurulabileceği düşüncesinde değilim. Bir takım Arap ülkeleri var ve bir de Arap Birliği Teşkilâtı (Arap Ligi) var. Teker teker Arap ülkeleri ile konuştuğunuzda, makul görüşler ileri sürüyorlar. Fakat Arap Birliği'nin tutumu hep aynı. Arap ülkeleri, milliyetçiliklerini ispat etmek için birbirleriyle yarışıyorlar ve her biri diğerinden "daha sert" olduğunu göstermenin çabasında. Bu ülkeler, kendi durumlarının haklılığını göstermek için bir takım çetrefil ("knotty") problemler ortaya atıyorlar. Meselâ, İsrail, Süveyş ve Arap ülkelerinin bağımsızlığı gibi sorunlar. Lâkin bu sorunlar çözülsün bile, Arap ülkelerinin bizim yanımızda olacağına*

inanmıyorum? Bunlar, Rusya ile birlik olup Batı'yı tehdit ederken, çocukça ("puerile") iddialar ileri sürüyorlar. Rusya'nın teşkil ettiği büyük tehlikenin, bunlar farkında değiller".

Bayar da, Süveyş gibi, kilit bir stratejik konuma sahip bir yerin, politikaları bu derece belirsiz bir halkın ellerine bırakılamayacağını söyledikten sonra, "*Benim kanaatime göre, Orta Doğu Savunma Teşkilâtı kurulamaz. Bugünkü tutumları ile Arap ülkelerinin, yarın da bizim yanımızda olacağına inanmıyorum; biz bunlara silâh versek bile*" demiştir.

Dulles'in, Cumhurbaşkanı'nın görüşlerinin karamsar olduğunu söylemesi üzerine de Bayar, "*İnşallah ben yanılıyorum*" ("I hope I am wrong") demiştir. Dulles'in, güvenilebilecek bir Arap ülkesi olup olmadığı sorusu üzerine de Bayar, diğerlerine oranla Irak'ın daha güvenilir ("more reliable than the rest") olduğunu, Kral Abdullah sağ olsaydı⁷⁶ aynı şeyin Ürdün için de söylenebileceğini belirterek, Suriye hakkında şu ilginç değerlendirmeyi yapmıştır: Cumhurbaşkanı Çiçekli, sosyalizm adı altında komünizmi teşvik eden selefinden (Albay Hinnavi) daha "dostane" görünmekle beraber, cesaretli bir kişi, istediği anda, silâh zoru ile, Suriye'de iktidarı ele alabilir.

Bayar, General Necib'in ise, ilk günlerde Türkiye üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığını, fakat şimdi ise aşırı bir grubun sembolü haline geldiğine işaret etmiştir.

Görüşmelerin sonunda Dulles, tekrar Arapların katılması konusuna dönerek, "*İşgal ettikleri bölge o derece önemlidir ki, bu konudaki çabalarımızı terkedemeyiz*" demekle beraber, Vaşington'a döndükten sonra, bu konudaki fikrini epey değiştirmiş görünmektedir.

⁷⁶ Ürdün Kralı Abdullah, 20 Temmuz 1951 günü, Filistin davasının liderlerinden eski Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni'ye bağlı Cihad-ı Mukaddes örgütüne mensup bir militan tarafından, Hazreti Ömer Câmîinden Cuma namazından çıkarken, hançerlenerek öldürülmüştü. Mekke Şerifi Hüseyin'in üç oğlundan (Ali, Abdullah, Faysal) ortancası olan Abdullah, İsrail'in varlığını kabul eden bir görüşe sahipti. Türkiye ile de yakın münasebetler içindeydi. Abdullah ölünce, yerine oğlu Tallal Kral olduysa da, akli dengesi yerinde olmadığından hükümdarlığı kısa sürdü ve yerine oğlu, bugünkü Ürdün Kralı Hüseyin geçti. Tallal, çok sonra, uzun yıllar tedavi gördüğü, İstanbul'daki bir hastanede vefat etti.

5 . Kuzey Seddi (Northern Tier) Projesi

Dulles'in Orta Doğu gezisi tamamlandıktan sonra, 1 Haziran 1953 günü Vaşington'da, Başkan (Eisenhower), Başkan Yardımcısı, Dışişleri ve Savunma Bakanları ile diğer yetkililerin katıldığı bir Millî Güvenlik Konseyi (National Security Council) toplantısı yapılarak, gezinin sonuçları değerlendirildi⁷⁷. Dulles'a göre, Batılı devletlerin Orta Doğu'daki itibarları çok kötüydü ve Amerika da, İngiliz ve Fransız emperyalizmi ile bağlantılı olmanın sıkıntısını çekiyordu. Arap ülkeleri Sovyet tehlikesini değil, kendi sorunlarını, özellikle İsrail sorununu düşünmekteydiler. Dolayısıyla, Araplarla bir şey yapılamazdı. Dulles, bu arada ilginç bir açıklama da yaparak, Arap ülkelerinin, eski Türk yönetimi (yani Osmanlı İmparatorluğu) dolayısıyla, Türkiye'den çok korktuklarını da söylemiştir⁷⁸. O halde başka bir formül bulmak gerekiyordu. Bu formül de, Dulles'a göre, güçlü bir savunma, *Türkiye, Irak, Suriye ve Pakistan*'dan meydana gelen bir *Kuzey Seddi*'ne (Northern Tier) dayandırılmıydı.

Bu açıklamalardan ve tartışmalardan sonra, Konsey'de, Mısır'ı esas alan bir MEDO'nun, gerçekçi bir konsept olmadığına ve dolayısıyla, Amerika'nın, Pakistan Irak, Suriye ve Türkiye'yi içine alan *Kuzey Seddi* kavramı üzerinde faaliyetini yoğunlaştırmasına karar verildi. 17 Haziran 1953'te de, Vaşington'da Amerikan ve İngiliz temsilcileri arasında yapılan görüşmede⁷⁹, MEDO'nun şimdilik rafa kaldırılmasına ("to put on the shelf") ve konuya yakın görünen Irak, Suriye ve Pakistan ile ikili görüşmeler yapılmasına karar verildi.

Bu arada Dulles, 1 Haziran 1953 akşamı, Amerikan radyo ve televizyonlarında yaptığı konuşmada⁸⁰, Arap ülkelerinin, İsrail, İngiltere ve Fransa ile olan çatışmalarına bütün dikkatlerini verdiklerini ve bundan dolayı da Sovyet tehlikesine hemen hiç aldırmadıklarını söyledi ve "*Bir Orta Doğu Savunma örgütü konusu, yakın bir ihtimal olmaktan ziyade, ancak geleceğe ait bir iştir*" dedi.

⁷⁷ Toplantı tutanağının metni: p. 379-386.

⁷⁸ p. 385.

⁷⁹ Görüşmelerin tutanağı, p. 389-390.

⁸⁰ Konuşmanın metni: *Department of State BULLETIN*, June 15, 1953, p. 831-835; *Documents on International Affairs, 1953*, p. 259-266; *American Foreign Policy, 1950-1955*, Vol. II, p. 2168-2175.

Bununla beraber, aynı günlerde Türk hükümeti ise, "*Dörtlü Dükkân*" (Türkiye, Amerika, İngiltere ve Fransa) üzerinde ısrar ederek, dört devletin vakit geçirmeksizin ve "Araplarsız" olarak, MEDO'yu kurmaları gerektiğini söylüyordu. Ankara'ya göre, Nuri Said, Menderes'e, Irak'ın şimdilik MEDO'ya katılmasının söz konusu olmadığını söylemişti. Menderes'e göre, Süveyş'ten çekilecek kuvvetler Türkiye'de konuşlandırılabilirdi⁸¹. Türkiye bu görüşünü NATO'da da savunmuştur⁸². Yani Türkiye, "dükkân"ın bir an önce açılmasını istiyordu.

Türkiye'nin bu görüşü İngiltere tarafından desteklenmekle beraber, Amerika'nın itirazı ile karşılaştı. Amerika, dörtlü şeklin karşısındaydı. MEDO'yu dört devletin kurup, sonra Arap devletlerini davet etmek, onlara bir davet olarak değil, bir meydan okuma olarak görünecekti. Bu sebeple, önce bölgenin yakın devletleri ile bir sistem kurup, ondan sonra bunu genişletmek gerekirdi⁸³. Türkiye'nin, bu itiraz karşısında gerilediği görülüyor.

6. Pakistan'ın İlk Adımları ve Türkiye

Önce şunu belirtelim ki, Pakistan konusu dolayısıyla, 1954 yılı başından itibaren, bütün gelişmelerin inisyatifi Türkiye'ye geçecektir. Bağdat Paktı'nın 1955 Şubatı'nda imzasına kadar, bölge ile ilgili gelişmelerin ön plânında daima Türkiye bulunacaktır. Bunun, Türkiye'ye ne kazandırdığını veya ne kazandırmadığını açıklamalarımızın sonunda göreceğiz.

Pakistan'ın, 1953 Eylülü'nden itibaren, Orta Doğu savunmasına katılma konusunda aktif duruma geçtiği görülmektedir. Ankara'yı ziyaret eden Pakistan Kara Kuvvetleri Komutanı General Eyüp Han, verdiği bir demeçte, açıkça, Pakistan'ın Türkiye ile, muhtemelen Irak'ı da içine alan bir Paktı müsait karşıladığını, bunun için Amerika'nın askerî ve ekonomik yardımının şart olduğunu ve Amerika yeşil ışık yakmadıkça da Pakistan'ın harekete geçmeyeceğini söylemiştir. Türk hükümetinin buna tepkisi ise, "*Bunun te-*

⁸¹ Ankara Büyükelçisi McGhee'den Vaşington'a 10 Haziran 1953 günlü telgraf, p. 387. McGhee, bu telgraftan birkaç gün sonra Ankara'dan ayrılacak ve yerine Warren gelecektir.

⁸² Amerika'nın NATO Daimi Temsilcisi Anderson'ın Vaşington'a 11 Haziran 1953 günlü telgrafı, p. 388-389.

⁸³ Dulles'in ilgili misyonlara 30 Temmuz 1953 günlü telgrafı, p. 406-408.

meli çok dikkatli bir şekilde atılmalıdır" şeklinde olmuştur. Çünkü, Türkiye, Pakistan'ın Türkiye'yi Hindistan'a karşı oynamasından endişe etmekteydi⁸⁴.

Eyüp Han, Ankara'dan sonra, Eylül sonunda, üç haftalık bir ziyaret ve aynı zamanda Amerikan yardımı konusunu görüşmek için Vaşington'a gitmiştir. Yani, Pakistan, ileriye doğru adım atmaya başlamıştı. Fakat bu adımlar, bu kere de, yine Hindistan'ın tepkisine sebep olmuştur⁸⁵.

Mamafih, Türkiye de 1953 Kasımı'ndan itibaren Pakistan konusundaki tutumunu değiştirmeye başlamıştır. Pakistan Genel Valisi Ghulam Muhammed'in 23 Kasım 1953'te Ankara'ya yaptığı ziyarette, Cumhurbaşkanı Bayar, Pakistan ile bir Pakt yapmaya istekli olduklarını ve böyle bir Pakt yapılacak olursa, buna Irak'ın da katılması gerektiğini söylemiştir⁸⁶. Yalnız, Bayar'ın bir Pakt'tan anladığı, sert bir ittifak değil, NATO ile ahenkli, sınırlı bir anlaşma veya Türk-Yunan-Yugoslav Paktı⁸⁷ gibi bir şeydi⁸⁸.

Bir yandan Dulles'in Pakistan ziyaretinde edindiği olumlu izlenimler, diğer yandan Eyüp Han'ın Eylül sonunda Vaşington'a gidip temaslarda bulunması, Aralık 1953 sonunda Amerika'yı, Pakistan konusunda harekete geçmeye sevk etmiş görünüyor. Dulles, şimdi Türkiye-Pakistan anlaşmasını tek imkân olarak görüyor ve bunun Batılı devletlerce de desteklenmesi halinde, Orta Doğu savunmasına büyük katkı olacağına inanıyordu. Yine Dulles'a göre, Pakistan'a yapılacak askerî yardımın Hindistan'da uyandıracığı tepkileri hafifletmek için de, bu yardımın bu anlaşma çerçevesinde yapılması daha uygun olacaktı. Ayrıca, Dulles, İran ve Irak'ın bu ikili anlaşmaya katılması için gerekli şartların henüz oluşmadığı kanaatinde idi. Fakat, bu noktada Dulles için önemli olan, Türkiye'nin, Pakistan'la anlaşma konusundaki diyecekleriydi⁸⁹.

⁸⁴ Ankara Büyükelçisi Warren'ın Vaşington'a 17 Eylül 1953 günlü telgrafı, p. 418.

⁸⁵ Bak.: Yeni Delhi Maslahatgüzarı Mills'in Vaşington'a 19 Ekim 1953 günlü telgrafı, p. 423-424.

⁸⁶ Warren'ın Vaşington'a 30 Kasım 1953 günlü telgrafı, p. 433-434.

⁸⁷ 28 Şubat 1953 tarihli Türk-Yunan-Yugoslav "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" bir ittifak değildi. Antlaşma, ekonomik ve kültürel işbirliğinden başka, Genelkurmaylar arasında da işbirliği yapılmasını öngörmekteydi.

⁸⁸ Warren'ın Vaşington'a 2 Aralık 1953 günlü telgrafı, p. 435-436.

⁸⁹ Dulles'in, Ankara'da Warren'a 24 Aralık 1953 günlü telgrafı, p. 439-441.

Bu hususlar Türk hükümetine 28 Aralık'ta bildirildi ve Türk hükümeti buna 11 Ocak 1954 tarihli bir muhtıra ile cevap verdi. Türkiye, bu konuda 10 şart ileri sürüyordu⁹⁰. Bu şartların başlıcaları şöyleydi: Amerika, İngiliz-İran petrol anlaşmazlığında aracılık yaparak, bu anlaşmazlığın bir an önce sona erdirilmesi sağlanmalıdır. Türkiye İran üzerinde ısrarlı görünüyordu. Fakat bu sırada, İran Şahı, İran'ın bir savunma sistemine katılabilmesi için, İngiltere ile petrol anlaşmazlığının çözümünü, İran ordusunun kapasitesinin, çok taraflı savunma sistemine katılacak ülkelerin askerî güçleriyle eşit hale getirilmesini şart koşuyor ve ayrıca, bunlar sağlansa bile, İran'ın iki yıldan önce böyle bir sisteme katılamayacağını söylüyordu⁹¹.

Türkiye'nin bir başka şartı da, Pakistan ile olan mesafe dolayısıyla, bu ülke ile *bağlayıcı* nitelikte bir ittifak yapamayacağı ve yapılacak anlaşmanın gayet *gevşek* ("loose") nitelikte olmasıydı. Ayrıca, Türkiye-Pakistan anlaşmasına Afganistan da katılmalıydı.

Türkiye'nin İran ve Afganistan konusundaki şartları, Vaşington tarafından paylaşılmamıştır. Türkiye-Pakistan anlaşmasının *gevşek* olması görüşünü Dulles da kabul etmiştir.

Ne var ki, Amerika'nın bir Türk-Pakistan anlaşmasını desteklemesi, İngiltere ile Fransa'nın tepkilerine sebep olmuştur⁹². Bu iki devlete göre, Türk-Pakistan anlaşması Türkiye'nin NATO'daki yükümlülükleri ile çelişki teşkil etmekteydi. Amerika'nın çabaları ile bu itirazlar bertaraf edilmiş, fakat Fransa'nın Türkiye aleyhtarı tutumu sona ermemiştir.

1953 Aralık ayı sonundan itibaren Pakistan, askerî yardım konusunda Amerika'yı sıkıştırmaya başladı⁹³. Bunun üzerine Amerikan hükümeti, 5 Ocak 1954'te, Pakistan'a askerî yardımın yapılmasına karar verdi. Yalnız, Hindistan'a da aynı yardım yapılacağı gibi⁹⁴, Pakistan'a yapılacak yardım için Türkiye'nin de onayı alınacaktı⁹⁵. Türkiye'nin 11 Ocak 1954 günlü cevabı

⁹⁰ Belgeler arasında, Türkiye'nin 10 şartını belirten muhtıranın metni verilmemiştir. p. 449, 4 no.lu dipnotunda bu şartlardan bazıları belirtilmekle beraber, diğer kısımları diğer belgelerden tespit etmeye çalıştık.

⁹¹ Tahran Büyükeçlisi Henderson'ın Vaşington'a 3 Aralık 1953 günlü telgrafı, p. 436-438.

⁹² Bak.: p. 444-446, 460-462.

⁹³ Karaçi Büyükelçisi Hildreth'in Vaşington'a 31 Aralık 1953 günlü telgrafı, p. 442-443.

⁹⁴ Bak.: p. 443-444.

⁹⁵ Bak.: p. 447.

muhtırası, Türkiye'nin onay verdiği şeklinde kabul edildi (Türkiye şart koşmuş, fakat itiraz etmemişti) ve Başkan Eisenhower da 12 Ocak 1954'te Pakistan'a askerî yardımını onayladı.

Mamafih, Amerika, 16 Ocak 1954'te Türkiye'ye bildirimde bulunarak, Türkiye'nin 11 Ocak muhtırasında belirttiği veya diğer şekillerde ileri sürdüğü bütün şartların kabul edildiğini bildirdi⁹⁶. Bunun üzerine, Türkiye'nin Afganistan'a ve Amerika'nın da Hindistan'a Türk-Pakistan anlaşması hakkında bilgi vermesi kararlaştırıldı. Afganistan'ın Ankara Büyükelçisi, Amerikan Büyükelçisine, Afganistan'ın Sovyetlerden askerî yardım almasının mümkün olmadığını belirterek, "*Bizi öbür tarafta soğukta mı bırakacaksınız?*" demiştir⁹⁷.

Nihayet, 19 Şubat 1954'te Karaçi'de yapılan Türk-Pakistan ortak açıklamasında, iki ülkenin, aralarında bir anlaşma imzalamaya karar verdikleri belirtiliyordu⁹⁸. Aynı gün, Pakistan Hükümeti Amerika'dan *resmen* askerî yardım istedi. Çünkü, Amerika'nın yardım şartı, Pakistan'ın Türkiye ile bir anlaşma imzalamasıydı.

Türkiye-Pakistan Anlaşması 2 Nisan 1954'te imzalandı. Fakat imzadan kısa bir süre önce Sovyetler, 18 Mart'ta Türkiye'ye verdikleri bir nota ile Türkiye'yi protesto ettiler. Nota'da, Türkiye ve Pakistan'a şu anda bir saldırı söz konusu olmadığına göre, bunun bir savunma paketi olmadığı ve NATO'nun askerî plânları ile bağlantılı ve Orta Doğu ve Asya ülkelerinin güvenliklerini etkileyici nitelikte olduğu ileri sürülmekteydi⁹⁹. Bu son ifade ile, Arap ülkeleri ile Hindistan kışkırtılmak isteniyordu.

2 Nisan 1954'te Karaçi'de imzalanan Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın resmî adı, "Agreement for Friendly Cooperation", yani *Dostane İşbirliği Anlaşması*'dir¹⁰⁰. 5 yıl için imzalanan ve feshedilmedikçe beşer yıl daha devam

⁹⁶ Dulles'tan Ankara Büyükelçiliği'ne 16 Ocak 1954 günlü telgraf, p. 454-457.

⁹⁷ Warren'ın Vaşington'a 21 Ocak 1954 günlü telgrafı, p. 459.

⁹⁸ p. 486. Açıklamanın metni de Türkiye tarafından hazırlanmıştı. (Bak.: p. 473).

⁹⁹ Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Bohlen'den Vaşington'a 20 Mart 1954 günlü telgraf, p. 490.

¹⁰⁰ Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın metni: *Documents on International Affairs, 1954*, p. 185-186; *Keesing's Contemporary Archives, 1952-1954*, p. 13519 ; *American Foreign Policy, 1950-1955*, p. 1253-1255.

etmesi öngörülen bu anlaşma ile taraflar, kendilerini ilgilendiren milletlerarası sorunlarda birbirlerine danışacakları gibi, kültürel, ekonomik ve teknik alanlarla, bazı savunma konularında danışma ve işbirliğinde bulunacaklardı. Anlaşma "tarafların, bu anlaşmanın amaçları bakımından yararlı gördükleri devletlerin katılımına" da açık tutulmuştu. Anlaşma, Türkiye'nin istediği gibi gevşek bir anlaşma idi.

Türkiye-Pakistan Anlaşması, Dulles'in tasarladığı Kuzey Seddi'nin bir ilk adımı sayılabilir miydi? Dulles'in düşündüğü dört devletten ikisi arasında yapıldığına göre, belki sayılabilirdi. Fakat anlaşma, Dulles'in tasarladığı bir savunma sistemini gerçekleştiriyordu. Bir defa, bu anlaşma, bir savunma işbirliği anlaşması, yani bir ittifak değildi. İkincisi, hiçbir Arap devleti de buna katılmamıştı.

Bununla beraber, Türkiye-Pakistan Anlaşması Irak'ı harekete geçirdi.

7. Bağdat Paktı'na Doğru

Bundan sonraki gelişmeler, Bağdat Paktı'na doğru ilerlemekle beraber, Irak'ın kaypak politikası yüzünden sıkıntılı ve inişli-çıkışlı gelişmeler olacaktır.

Türkiye-Pakistan Anlaşması'nın henüz oluşmaya başladığı bir sırada, Irak başbakanı Fadıl Cemali, 25 Ocak 1954 akşamı, Amerika'nın Bağdat Büyükelçisi Berry ile yaptığı görüşmede, Türkiye-Pakistan Anlaşması'nı sempati ile inceleyeceğini, kendisinin, komünizme karşı mücadele etmekte olduğunu, Amerika'nın Irak'a askerî yardımı halinde, bunun Irak kamuoyunu etkileyebilecek olumlu bir jest olacağını, bu konuda Mısırlılara danıştığını ve Irak'ın Amerika'dan silâh almasına itirazları olmadığını bildirmişti¹⁰¹.

Irak'ın bu teşebbüsü üzerine, Başkan Eisenhower, 26 Ocak 1954'te Irak'a 10 milyon dolarlık bir askerî yardımı onayladı. Bu yardım, Orta Doğu'ya askerî yardım için ayrılan 30 milyon dolardan verilmekteydi. Başkan, yardımın gerekçesi olarak, Irak'ın, Orta Doğu'nun savunması ve Amerika'nın güvenliği için gerekli olduğunu belirtiyordu¹⁰².

¹⁰¹ Berry'den Vaşington'a 26 Ocak 1954 günlü telgraf, p. 467-468.

¹⁰² p. 474, 2 no.lu dipnotu.

Diğer taraftan, tasarlanan Türk-Pakistan Anlaşması'na Irak'ın da katılmak isteyip istemediğinin araştırılması için Türkiye'nin Bağdat nezdinde bir zemin yoklaması yapmasına da karar verilmişti¹⁰³. Bunun üzerine Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi, 16 Şubat 1954 günü Başbakan ve Dışişleri Bakanını, ikisini birarada ziyaret ederek, hazırlanmakta olan Türk-Pakistan Anlaşması hakkında her ikisine de gerekli bilgileri aktarmıştır. Irak Başbakanı, Türk Büyükelçisinin, kendisine bilgi vermesinden sevinç ve gurur duyduğunu belirtmiş ve bu bilgilendirmenin bir davet olup olmadığını sormuştur. Türk Büyükelçisinin, "Davet bekliyor musunuz?" sorusuna da, Başbakan "Evet" deyince, Büyükelçi, Türk Dışişleri Bakanlığı'nda önceden kararlaştırıldığı veçhile, "*Şu halde bu bildirim bir davet olarak kabul edebilirsiniz*" demiştir¹⁰⁴. Başbakan Fadıl Cemali, bu anlaşmaya İsrail'in katılıp katılmayacağı sorulduğunda, Türk Büyükelçisi, bunun kesinlikle söz konusu olmadığını bildirmiştir.

Amerika ile Türkiye arasında varılan anlaşmaya göre, Irak, Türk-Pakistan Anlaşması'na hemen katılmayı arzu etmiş olsaydı, Pakistan ile hazırlanan anlaşma üçlü hale getirilecekti. Fakat Irak böyle bir istekte bulunmadı. Bulunmadığı gibi, Amerika ile Irak arasında 21 Nisan 1954'te, yani Türk-Pakistan Anlaşması'ndan sonra, bir askerî yardım anlaşması imzalanmasına rağmen, bundan sonra Irak'ın "kıvırmaya" başladığı görüldü. Bir halde ki, Mayıs 1954 başında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda hazırlanan bir rapora göre¹⁰⁵, "*Zaman, Irak'ın anlaşmaya (Türk-Pakistan Anlaşması) katılması ihtimalini azaltan bir şekilde işlemekteydi*". Başbakan Adnan Menderes de, 14 Haziran 1954 günü Amerikan Büyükelçisi Warren ile yaptığı konuşmada, Irak'ın durumunun müphem olduğunu, Pakistan ile Türkiye'nin, Irak'ın tutumunun "*müphem, belirsiz ve sorumsuz*" (irresponsable) olduğunda mutabık kaldıklarını söylüyor ve "*Amerika'ya başka bir şey söylüyorlar, Pakistan'a başka bir şey söylüyorlar, Türkiye'ye başka şeyler söylüyorlar ve Arap Ligi'ne de farklı şeyler söylüyorlar*" diye şikâyet ediyordu¹⁰⁶.

¹⁰³ Vaşington'dan Bağdat'a 28 Ocak 1954 günlü telgraf, p. 474-475.

¹⁰⁴ Berry'den Vaşington'a 17 Şubat 1954 günlü telgraf, p. 486-487. Türk Büyükelçisi Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmeleri Amerikan ve İngiliz büyükelçilerine de aktarmıştır.

¹⁰⁵ Rapor için bak.: p. 503-504.

¹⁰⁶ Warren'ın Vaşington'a 15 Haziran 1954 günlü telgrafı, p. 513.

Irak o derece garip tutumlar almaya başlamıştı ki, Temmuz ayında Amerika'ya, Amerika yeşil ışık yakarsa, Irak, Suriye ve Ürdün arasında bir konfederasyon kurmak istediğini bildirdi. Dulles'in cevabı sert oldu ve bu üç devletten Suriye ve Ürdün'ün, İsrail'in komşusu olduğuna dikkati çekti¹⁰⁷. Yani, böyle bir konfederasyon, bir bakıma, İsrail'e yöneltilmiş olacaktı. Halbuki İsrail, Dulles'in en hassas tarafını teşkil etmekteydi.

İngiltere ile Mısır arasında dokuz yıldır süregelen Süveyş anlaşmazlığı, 27 Temmuz 1954'te parafe edilen bir anlaşma ile sona erince, Irak bu sefer, tekrar Mısır'a dönmüştür. Mısır Millî İstikamet Bakanı Binbaşı Salâh Salim başkanlığında bir Mısır heyeti, 13 Ağustos'ta Irak'ı ziyaret etti. Bağdat yakınlarında *Sersank*'ta yapılan görüşmelerde¹⁰⁸, Mısırlılar, Türkiye-Pakistan Anlaşması'na katılmayı reddettiler gibi, Pakistan'la da bir anlaşmaya yanaşmayınca, Iraklılar, Mısırlılara, Arap Kollektif Güvenlik Paketi'nin, İngiltere, Amerika, İran ve Pakistan gibi devletlerin katılımına açık tutulacak şekilde tādilini ve bu suretle MEDO'nun bu kollektif güvenlik paketi etrafında gerçekleştirilmesini teklif etmişlerdir. Yalnız, görünen odur ki, Arap Kollektif Güvenlik Paketi'ne Türkiye'nin katılması pek öngörülmemekteydi. Nitekim, Başbakan Nuri Said'in Mısırlılara ikinci teklifi şu olmuştur: Irak'ın Pakistan ile, bölgesel savunma için bir anlaşma yapması ve buna Arap devletleri ile İngiltere'nin ve hatta Amerika'nın da katılması. Yani Türkiye'nin adı yine geçmiyordu. Salâh Salim, birinci teklifi, yani MEDO'nun, Arap Kollektif Güvenlik Paketi etrafında oluşturulmasını kabul etmiştir. Lâkin Nâsır, her iki teklifi de kabul etmediği gibi, Salâh Salim bir süre görevden uzaklaştırılmıştır¹⁰⁹. Nuri Said'in bu teklifleri yapmaktaki gerekçesi, ona göre, Türkiye-Pakistan Anlaşması'nı Araplara satmanın çok güç olmasındandı¹¹⁰.

Nuri Said, 15 Eylül'de Kahire'ye gittiğinde, Mısırlıların *Sersank* Anlaşması'na sırt çevirdiklerini görünce şaşkınlıktı. Halbuki bu anlaşmaya çok ümit bağlamıştı. Şunu da belirtelim ki, işin içine Mısır girdiği için, *Sersank*

¹⁰⁷ 12 Temmuz 1954 günü Vaşington'da Dulles ile Irak Dışişleri Bakanı Fadıl Cemali arasındaki görüşmenin tutanağı, p. 523-524.

¹⁰⁸ Başbakan Nuri Said, *Sersank* görüşmelerini, Amerikan Maslahatgüzarına da aynen nakletmiştir. Bak.: Maslahatgüzardan Vaşington'a 22 Ağustos 1954 günlü telgraf, p. 541-543.

¹⁰⁹ General Necib, cunta ile anlaşamadığından 17 Nisan 1954 günü istifa edince, Mısır'ın dizginleri Nâsır'ın eline geçmiştir.

¹¹⁰ p. 543.

Anlaşması İngiltere tarafından da desteklenmişti¹¹¹. Buna karşılık, Dulles, Sersank Anlaşması'na son derece sinirlenmiş ve Irak ile yapılan askerî yardım anlaşmasını gözden geçirmeyi, yani yardımı askıya almayı bile düşünmüştür¹¹².

Nuri Said Kahire'den sonra, tedavi amacı ile Londra'ya gitti. Fakat bu arada, yine ortalığı karıştırmaktan da geri kalmadı. İngiltere ve Fransa, Irak, Suriye ve Pakistan arasında bir anlaşma gerçekleştirmek suretiyle, kendisine göre, MEDO'nun değişik bir şeklini ortaya koymak istemiştir¹¹³. Gerek Amerika, gerek Türkiye, Nuri Said'in bu yeni teşebbüsünü tepki ile karşıladılar. Türkiye, Nuri Said'in, bu işe Fransa ve Suriye'yi sokmasına son derece sinirlendi¹¹⁴. Dulles'a gelince; Türk-Pakistan Anlaşması etrafında, Irak ve İran'ın da katılacağı dörtlü bir düzenleme, yani Kuzey Seddi üzerinde ısrarlıydı¹¹⁵.

Nuri Said'in, 15 Eylül'de Kahire'ye gittiğinde, Nâsır'ın tutumu karşısında şaşırıldığını biraz önce belirtmiştik. Amerikan Büyükelçisi o zaman kendisine, "*Kafanızda şu anda ne var?*" diye sorduğunda, Nuri Said, "*kafamda kesin bir şey yok*" diyerek, Mısır hariç, bir sürü Arap devletiyle, Türkiye, İran ve hatta İngiltere'nin katılacağı bir takım tutarsız projelerden söz etmişti¹¹⁶. Nuri Said'in saçmalığı da bu tutarsız projelerden biriydi. Hatta bu arada başka bir saçmalık daha yapmış ve İngilizlere, Türkiye, Pakistan ve Suriye arasında, NATO veya Balkan İttifakı gibi, genelkurmaylar arasında işbirliğini öngören bir anlaşma tasarladığını söylemiştir¹¹⁷.

Nuri Said'in, bütün bu başarısız teşebbüslerinden sonra, Türkiye'nin de teşebbüsü üzerine, konuyu bir de Türkiye ile görüşme ihtiyacını duyduğu anlaşılıyor. Bu sebeple, Londra dönüşü, iki günlük bir ziyaret için 9 Ekim 1954 günü İstanbul'a gelmiş, fakat görüşmeler 18 Ekim'e kadar sürmüştür. Başbakan Menderes bu 10 günlük görüşmeler hakkında Amerikan Büyükel-

¹¹¹ Londra'dan Vaşington'a 1 Eylül 1954 günlü telgraf, p. 546, 6 no.lu dipnotu.

¹¹² Dulles'in, Bakan Yardımcısı Byroade'a 23 Ağustos 1954 tarihli muhturası, p. 545.

¹¹³ Warren'in Vaşington'a 9 Ekim 1954 günlü telgraf, p. 551.

¹¹⁴ Warren'in aynı telgrafı. p. 552.

¹¹⁵ Dulles'dan Ankara'da Warren'a 7 Ekim 1954 günlü telgraf, p. 549.

¹¹⁶ Bak.: Amerika'nın Kahire Büyükelçisi Caffrey'den Vaşington'a 16 Eylül 1954 günlü telgraf, p. 529.

¹¹⁷ Londra Büyükelçiliği'nden Vaşington'a 5 Ekim 1954 günlü telgraf, p. 550, 3. no.lu dipnotu.

çisi Warren'a, 22 Ekim'de, ayrıntılı bilgiler verdiği gibi¹¹⁸, 10 günlük görüşmelerin tüm tutanakları da Amerikan Büyükelçisine verilmiştir¹¹⁹.

Menderes'in Warren'a anlattıklarına göre:

Nuri Said İstanbul'a gelir gelmez, Menderes'e ne istediğini sormuştur. Menderes de, bölgenin siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarının Irak'a yansması ve bunların çözümü hususunda Irak'ın ne düşündüğünü öğrenmek istediklerini söylemiştir. Buna cevaben Nuri Said, Iraklıların Rusya'dan daha az, fakat İsrail'den çok daha fazla korktuklarını, bu sebeple de *Yahudi yayılmacılığı* ("jewish expansion") *tehlikesine karşı* dostlar bulma endişesi içinde olduklarını söylemiştir.

Nuri Said, gerek kendisinin, gerek diğer Irak liderlerinin komünizm tehlikesi konusunda daha önce söylediklerini unutmuş görünüyordu.

Bu sebeple de Nuri Said, Türkiye ile değil, Pakistan ile ve sonra da Suriye ile anlaşma yapmak istediklerini, Türkiye toprakları İsrail'e komşu olmadığı için, Türkiye'nin İsrail'den, Araplar kadar, endişe etmediğini, halbuki İsrail'i durdurmayı içine alacak bir Orta Doğu savunma konseptine Pakistan'ın çok daha yakın olduğunu belirtmiştir. Yani, Nuri Said, şimdi yeni bir konsept ortaya atarak, Orta Doğu'yu Sovyet komünizmine karşı değil, İsrail'e karşı savunmayı öngören bir sistem üzerinde durmaktaydı. Halbuki MEDO'nun amacı bu değildi.

Bunun üzerine, iki taraf arasındaki görüş ayrılıklarının giderilmesine ve ortak noktaların da daha da geliştirilmesine karar verilmiş ve bir haftalık tartışmalardan sonra, Nuri Said Türkiye'nin teklifi olan ve Türkiye-Pakistan Anlaşması'na paralel olacak bir Türk-Irak anlaşmasının yapılmasını kabul etmiştir.

Bu mutabakat üzerine, Nuri Said anlaşmanın hemen imzalanmasını istemiş ise de, Menderes, kendisinin Ocak ayında yapacağı ziyarette Bağdat'ta imzalanacağını söylemiştir. Menderes'in, imza işini bu şekilde ertelemesi, Amerika'nın da merakına sebep olmuş ve Ankara Büyükelçisi'ne bunun sebebini öğrenmesi talimatı verilmiştir¹²⁰. Belgelerden, bu ertelemenin sebebi

¹¹⁸ Warren'ın Vaşington'a 23 Ekim 1954 günlü telgrafı, p. 554-555.

¹¹⁹ Bak.: p. 554, 2 no.lu dipnotu.

¹²⁰ Dulles'in Ankara'ya 11 Kasım 1954 günlü telgrafı, p. 557-559.

olarak şu husus göze çarpmaktadır: Türk-İrak anlaşmasına, Irak'ın istediği gibi, Pakistan ile Suriye'nin katılması kabul edilmiş ve bu konuda Irak'ın Pakistan ve Türkiye'nin de Suriye nezdinde teşebbüse geçmesi kararlaştırılmıştı. Yine öyle görünür ki, bu iki devletin katılması halinde Mısır'ın da geleceği ümit edilmişti. Nihayet, yine anlaşılıyor ki, Nuri Said, Pakistan ve Suriye'nin katılmasını, Türk-İrak Paktı'ndan sonrası için düşünürken, Menderes, Suriye ve hatta Mısır'ın da katılması ile "şaşalı" bir imza törenini düşlemekteydi. Nitekim, Menderes'in, Irak ile mutabakatından sonra bir Orta Doğu gezisi plânlaması bunu göstermektedir.

Menderes elde ettiği sonuçtan o derece mutluydu ki, 22 Kasım'da Warren'a bilgi aktarırken, önümüzdeki altı ay içinde yapılacak teşebbüslerin ve atılacak adımların, Orta Doğu savunmasının unsurlarını, Amerika ve İngiltere'yi tatmin edecek şekilde sokacağına ve İsrail-Arap münasebetlerini de çok daha iyi bir pespektife getireceğine inandığını söylüyordu. O kadar ki, Menderes'e göre, İsrail'in, Filistin göçmenlerini sınırsız bir şekilde kabul edeceği, Kudüs'ün enternasyonalize edileceği ve İsrail-Arap sınırlarının da ateşkes sınırları üzerinden tespit edileceği bir *modus vivendi*'nin sağlanması da mümkün olacaktı. Ne hayal !

Bu arada İran'ın da bu yeni sisteme katılması konusu da, özellikle Irak'ın isteği üzerine gündeme gelmiş ise de, İran'a, bütün bu gelişmeler hakkında bilgi verilmekle beraber, bir yandan İran ordusunun kuvvetlendirilmesi ihtiyacı ve diğer yandan, İran kamuoyunu ürkütmemek ve nihayet, 1921 Antlaşması dolayısıyla Sovyetleri tahrik etmemek için¹²¹, şimdilik İran üzerinde durmaktan vazgeçildi¹²².

Menderes ise, Orta Doğu gezisini şu şekilde plânlamıştı: Kasımın 3. haftasında Menderes Kahire'yi ziyaret edecektir. Nâsır bu ziyareti Aralık ayında iade edecektir. Menderes Ocak 1955 içinde Bağdat'ı ve ondan sonra da

¹²¹ 26 Şubat 1921 tarihli İran-Sovyet "Dostluk" Antlaşması'nın 6 ncı maddesine göre, bir üçüncü devlet veya onun müttefiki, Sovyet Rusya'ya karşı İran'ı tehdit eder veya İran topraklarını bir harekât üssü haline getirir de İran buna engel olamazsa, Sovyet Rusya, İran topraklarına askerini sokma hakkını kazanıyordu. Bu antlaşma İngiltere'ye karşı yapılmıştı. Bu antlaşmanın metni için bak.: Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, p. 90-94; Leonard Shapiro, *Soviet Treaty Series*, Vol. I.: 1917-1928, Washington, D.C., Georgetown University Press, 1950, p. 92-94.

¹²² Bak.: Tahran Maslahatgüzarı Rountree'nin Vaşington'a 3 Kasım 1954 günlü telgrafi, p. 556-557 ve Londra Büyükelçisi Aldrich'in Vaşington'a 16 Kasım 1954 günlü telgrafi, p. 560-561.

Şam'ı ziyaret edecek ve bundan sonra da anlaşma imzalanacaktı. Menderes'in bu programına Amerika da onay vermiştir.

Programın Mısır cephesi tamamen fiyasko oldu. Kaldı ki, Nuri Said, Aralık ayında yine kaypaklık yapmaya başladı. 21 Aralık 1954 günü, Amerikan Büyükelçisine, Menderes'in Bağdat'ı ziyareti sırasında Türkiye ile bir savunma anlaşması imzalamak niyetinde olmadığını, çünkü Irak'ın Arap dünyasından ayrı, kendi başına yürüme kararının Mısır'da tepki uyandırdığını, Amerika ve İngiltere'nin Türk-Irak anlaşmasına katılmaması halinde, Irak'ın Türkiye ile bir anlaşma imzalamasının çok zor olacağını söyledi¹²³. Mısır'dan korkan Nuri Said, Amerika ve İngiltere'den âdeta bir ittifak taahhüdü ko-parmak istiyordu. Nuri Said'in bu tutumu Amerika'nın canını sıktı. Bu sebeple, Amerika'nın Kuzey Seddi konseptini tamamen desteklediğini, çünkü bölgenin güçlendirilmesi için bunun en iyi çare olduğunu bildirdi¹²⁴. Kaldı ki, Amerika'nın daha Eylül ayında aldığı bir istihbarata göre, Nâsır, kendisi katılma niyetinde olmamakla beraber, Kuzey Seddi için Irak'a "yeşil ışık" yakmıştı¹²⁵.

Menderes'in Orta Doğu ziyaretlerine gelince: Menderes, ne Kasım ayında Kahire'ye gidebildi ve ne de Nâsır Ankara'ya geldi. Nâsır karşılıklı ziyaretleri kesinlikle reddetti. Bunun üzerine Başbakan Menderes ve Türk Heyeti, 6-12 Ocak 1955 günlerinde Bağdat'ı ziyaret etti ve 12 Ocak'ta yayınlanan ortak bildiriye¹²⁶, Orta Doğu'nun güvenliği için kurulması gereken işbirliğinin sağlanması amacı ile bir antlaşma yapmaya karar verdikleri açıklandı. İki devlet, yürümeye devam karar almışlardı.

Menderes başkanlığındaki Türk Heyeti, Bağdat'tan sonra, 14 Ocak 1955 günü Şam'ı ve arkasından aynı gün, Beyrut'u ziyaret ettiler. Fakat her iki devlet de bu konuda bir taahhüt altına girmekten kaçındığı gibi, Türk heyetinin Şam ziyareti Suriye'de büyük tepkilere ve Türkiye aleyhtarı gösterilere sebep oldu. Tabii, bu tepkilerde Nâsır'ın ve Kahire Radyosunun kış-

¹²³ Bağdat Büyükelçisi Gallman'dan Vaşington'a 21 Aralık 1954 günlü telgraf, p. 562-563.

¹²⁴ Dulles'in Bağdat'a 31 Aralık 1954 günlü telgrafi, p. 563-565.

¹²⁵ Kahire'den Vaşington'a 23 Eylül 1954 günlü telgraf. Belgeler arasında bu telgrafın metni verilmemekle beraber, p. 564, 5 no.lu dipnotunda bu bilgilerin, Nâsır'a yakın bir kaynaktan alındığı belirtilmekteydi.

¹²⁶ Bildirinin Fransızca aslından Türkçe tercüme metni: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, Cilt II: 1945-1990, Kısım A: Çok taraflı Bağlılar, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991, s. 499-500.

kırtmaları da büyük rol oynamaktaydı. Münhasıran Araplardan meydana gelen ve kendi liderliği altında bir Arap dünyası geliştirmek isteyen Nâsır, Türkiye'nin, diğer Arap devletlerini de yanına çekmeye çalışmasına sinirlenmişti. Bunun sonuncu olarak, Ürdün de Türk-İrak Paktı'nın yanında yer almaktan korktu. Fakat Nâsır cephesine de katılmadı.

Diğer taraftan, Nâsır, Arap ülkeleri başkanlarını 16 Ocak 1955'te Kahire'de topladı. İsteddiği sonucu alamadı, ama Irak dışındaki Arap devletleri de Türk-İrak antlaşmasına katılmaya cesaret edemediler. Bu devletler içinde Batı ile yakın münasebetlere sahip Lübnan ve Ürdün, Nâsır tarafına geçmeyecek, tarafsız bir tutum alırken, Suriye ve Suudi Arabistan ve onu izleyen Yemen, Nâsır tarafını tuttular. Böylece, Türkiye'nin teşebbüsü, Orta Doğu'yu birleştireceği yerde, üçe bölmüş olmaktadır. Bir yanda Türkiye ve Irak, ortada Lübnan ve Ürdün, diğer yanda ise, Türk-İrak antlaşmasına kesin cephe alan Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan. Orta Doğu'nun bu bölünmüşlüğü, 1955 Eylülü'nde Nâsır'ın Sovyetler Birliği'ne dönmesine sebep olmuş ve bu da Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesini kolaylaştırmıştır. Bu ise, İsrail sorunundan sonra, Orta Doğu krizlerinin en şiddetli faktörü olacaktır. Bağdat Paktı denen hikâyenin en önemli sonuçları bunlardır.

8. Ve Bağdat Paktı

Mısır'ın sert tutumu karşısında Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdatta Bağdat Paktı adını alan savunma işbirliği antlaşmasını imza ettiler¹²⁷.

Asıl adı "Treaty of Mutual Cooperation" yani *Karşılıklı İşbirliği Antlaşması* olan bu belge, tam bir ittifak antlaşması sayılamaz. Çünkü, Antlaşma'nın 1. maddesinde, taraflardan birine bir saldırı halinde diğerinin herhangi bir yardım taahhüdünden söz edilmemektedir. Yalnız, Nuri Said'in Başbakan Adnan Menderes'e, antlaşmanın imzalandığı gün verdiği bir mektupta, "*bu antlaşmanın, ülkelerimizden herhangi birine yönelilen herhangi bir saldırı eylemine karşı koymak için, ülkelerimizin işbirliği yapmalarını olanaklı kıldığı yolundaki anlaşmamızı belirtmek*" ten söz etmesi, gariptir.

¹²⁷ 8 Maddelik Antlaşma ile eklerinin metni: *Düstur*, 3. tertip, Cilt 36, s. 422-425; İsmail Soysal, *adı geçen eser*, Cilt II, Kısım A, s. 501-504; *Aynı Tarihi*, Şubat 1955, No. 255, s. 185-188; Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, vol. II, p. 390-391; *American Foreign Policy, 1950-1955*, vol. I, p. 1257-1259.

Bundan çıkan anlam, Antlaşmanın 1. maddesindeki "savunma için işbirliği" kavramının, bir saldırı halini de öngörmesi hususunda, tarafların sözlü bir mutabakata vardıkları idi. Kısacası, Pakt, garip bir "ittifak" niteliğini taşı-mak-taydı.

Diğer taraftan, bu antlaşmaya diğer Arap ülkelerinin katılmasını sağ-lamak için önemli bir tâviz verilmiş ve antlaşmanın 5 inci maddesinde, bu antlaşmaya, ancak Arap Birliği üyesi olan veya "*taraflarca kesinlikle tanınan*" devletlerin katılabileceği belirtilmiştir ki bu, İsrail'in bu antlaşmaya hiçbir şekilde katılamayacağı anlamındaydı. Çünkü o sırada İsrail hiç bir Arap devletiyle barış yapmadığı gibi, hiçbir Arap devleti tarafından da tanınmamıştı.

Yine Nuri Said'in, sözünü ettiğimiz mektubunda "*Filistin konusundaki Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması için sıkı işbirliğinde mutabık*" kaldıklarından söz edilmekteydi ki, Menderes de aynı günlü bir mektupla Nuri Said'e cevap verip, Nuri Said'in mektubundaki bütün hususları kabul ettiğini bildirdiğine göre, Bağdat Paktı'nı imzalamakla Türkiye, İsrail konu-sunda Arapların tüm görüşlerini kabullenmiş olmaktaydı. Buna Mülteciler ve Kudüs sorunu da dahil olduğu gibi, İsrail'in 1948-1949 savaşında fazladan ele geçirdiği toprakların tanınmaması da dahil olmuş oluyordu.

Arap dünyasının tepkilerine rağmen kurulan Bağdat Paktı'nın ikinci bir hatası da, bu Pakta, 4 Nisan 1955'te İngiltere'nin de katılması olmuştur. Bu olay, başta Mısır olmak üzere, Arap dünyasında, MEDO'nun veya Kuzey Seddi'nin, Batı emperyalizminin bir vasıtası olduğu hususundaki iddialara adeta doğruluk kazandırmıştır. Pakta, 23 Eylül 1955'te Pakistan'ın ve 3 Kasım 1955'te de İran'ın katılması, bir bakıma Kuzey Seddi'nin gerçekleşmesi oluyordu. Amerika da 1957 Haziran'ında Paktın Askerî Komitesi'ne üye oldu. Fakat bütün bunlar hiçbir şeyi değiştirmede. Çünkü Nâsır, bu katılma-ları cevapsız bırakmadı. 20 Ekim 1955'te Mısır ile Suriye arasında ve 27 Ekim 1955'te Mısır ile Suudi Arabistan arasında, savunma işbirliği antlaşmaları imzalandı. Bu örgütlenmeye Yemen de katıldı ve 21 Nisan 1956'da, Mısır-Suudi Arabistan-Yemen arasında bir savunma antlaşması imzalandı. Bu su-retle, Kuzey Seddi Bloku'na karşı, Orta Doğu'da bir karşı-blok, Mısır-Suriye-Suudi Arabistan-Yemen Bloku ortaya çıkmış oluyordu. Lübnan ve Ürdün, bu iki Blokun dışında kalmanın, daha doğrusu, Nâsır Bloku'na katılmamış ol-manın cezasını, bundan sonra, Suriye ve Mısır'ın kışkırtmaları ile hareketle-nen iç karışıklıklarla ödeyeceklerdir. Hem de çok geçmeden.

Türkiye, Arap dünyası ile münasebetlerinde ve Kuzey Afrika'nın bağımsızlık hareketlerine karşı olumsuz tutumunda yapmış olduğu hataları, 1960'tan itibaren tamir etmeye çalışacak ise de, bu çabaların olumlu sonuç verdiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü, Arap dünyası ile, isteyerek veya istemeyerek de olsa, köprülerin atılması olayı, etkilerini günümüze kadar sürdürecektir. Türkiye, Arap dünyasına karşı yaklaşıcı bir politika izlemesine rağmen, karşı tarafın "şüphencilik" faktöründen kendisini kurtarmayacaktır. Hele Türkiye'nin ekonomik kalkınma hamleleri ve milletlerarası politikadaki etkinliğini arttırması, Arap dünyasında "Osmanlı İmparatorluğu imajı" gibi bir fobi de yaratmıştır. Bugünün gerçeği de budur.

9. Bağdat Paktı'nın Sonu

Bağdat Paktı'nın âkibetine gelince: 14 Temmuz 1958'te, Sovyet taraftarı General Kasım tarafından yapılan bir darbe ile, Irak'ta monarşik rejim devrildi ve Nuri Said de dahil, küçük Kral Faysal ve amcası Prens Abdülilâh öldürüldü. Irak'taki yeni rejim 1959 yılında Bağdat Paktı'ndan çekilince, Paktın adındaki Bağdat kelimesinin anlamı dahi kalmıyordu. Bunun için Paktın adı *Merkezî Antlaşma Teşkilâtı* (Central Treaty Organization veya CENTO) olmuş ve merkezi de Bağdat'tan Ankara'ya nakledilmiştir. Bu arada, CENTO çerçevesinde 1964 yılında, ekonomik işbirliğini amaçlayan, *Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği* (Regional Cooperation for Development-RCD) örgütü kurulmuştur. Bunun merkezi de Tahran'dı.

Lâkin 1979 Şubatı'nda İran'da Şah'ın devrilmesi ve Humeyni rejiminin kurulması üzerine, CENTO da sona ermiş ve 1985 Ocak ayında, RCD yerine, Pakistan, İran ve Türkiye arasında, *Ekonomik İşbirliği Örgütü* (Economic Cooperation Organization-ECO) kurulmuştur. Bu örgüt kör-topal bir şeyler yapmaya çalışmaktadır.